

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв
імені Валентини Волошиної
Кафедра початкової освіти

ДИПЛОМНА РОБОТА

**на тему: Розвиток мовлення та комунікативних здібностей у здобувачів
початкової освіти під час вивчення казки**

Студентки 2 курсу, МАПДПЗ групи
Освітньої програми: Початкова освіта. Психологія
Спеціальності: 013 Початкова освіта
Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
Ступеня вищої освіти: магістр
Анісімової Ярослави Миколаївни
Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук
Жовнич Олеся Володимирівна

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	8
1.1. Розвиток мовлення як важлива умова успішного навчання здобувачів освіти Нової української школи	8
1.2. Психолого-педагогічні особливості мовленнєвого розвитку здобувачів початкової освіти	16
1.3. Розвиток комунікативних здібностей молодших школярів	22
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ МЕТОДОМ КАЗКОТЕРАПІЇ.....	27
2.1. Казкотерапія як один із провідних методів розвитку мовлення здобувачів освіти Нової української школи.....	27
2.2. Діагностика розвитку мовлення молодших школярів засобами казкотерапії на констатувальному етапі експерименту	35
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ТА КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КАЗКИ.....	50
3.1. Зміст і структура експериментально-дослідницького навчання.....	50
3.2. Перебіг формувального етапу педагогічного експерименту	59
3.3. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	74
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	82
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

Актуальність теми. На початку XXI століття в системі педагогічної освіти України активно відбувається пошук шляхів, резервів, удосконалення, підготовки молодших школярів. Сучасна освіта – це диференційований підхід до здобувачів освіти, вміння виявити і розпізнати інтереси та здібності кожної дитини, задовільнити потребу в розвитку її розумових та психологічних особливостей. Діти у сучасному суспільстві перевантажені інформацією, на їхній розумовий та психічний розвиток впливає багато негативних чинників. Тому першочерговим завданням сучасного педагога є навчання, виховання, збереження і зміцнення здоров'я здобувачів освіти.

Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87, визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти, загальний обсяг їхнього навчального навантаження в базовому навчальному плані початкової освіти [23]. Список компетентностей, яких набуватимуть здобувачі освіти, уже закріплено законом «Про освіту». Він укладався з урахуванням «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (від 18.12.2006 р.): вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність [28].

У наш час усе більшого поширення набуває такий напрям педагогічної науки, як арт-педагогіка, що передбачає залучення дітей до різних видів

діяльності. Сутність арт-педагогіки полягає, передусім, у тому, що вона впливає на морально-етичні, естетичні та комунікативно-рефлексивні основи особистості та сприяє формуванню в індивіда навичок соціальної поведінки за допомогою мистецтва. Окрім того, арт-педагогіка допомагає дітям долати власні психологічні труднощі, відновлювати емоційну рівновагу, переключатися з негативних переживань на позитивні почуття й думки. Отже, застосовуючи різні арт-педагогічні техніки, можливо отримати чудові можливості в навчанні, вихованні й загальному розвитку здобувачів початкової освіти.

Одним із поширених і цікавих напрямів арт-педагогіки є казкотерапія, що дозволяє дорослому працювати з дітьми за допомогою казки, використовуючи її метафоричні ресурси для інтеграції особистості та розширення її свідомості, активізації ресурсів творчого потенціалу дитини, побудови нових рівнів взаємодії один з одним, а особливо розвитку мовлення та збагачення словникового запасу.

Для казкової терапії дуже важливо створити такі умови для психологічної та навчальної роботи, щоб допомогти дітям подолати умови, що заважають їх зростанню. Казкова терапія може дозволити оволодіти позитивною поведінкою, зменшити негативні емоції та тривогу, може допомогти дітям впоратися з негативними станами, невпевненістю, лінощами та небажанням пізнавати нове. Насправді, цей аспект став стрижнем становлення концепції казкотерапії.

Казка супроводжує людину протягом усього життя, допомагаючи їй успішно спілкуватися та ефективно засвоювати життєві уроки. Казка для дитини – це не просто вигадка, фантазія, це особлива реальність світу почуттів. Казка «розсуває рамки звичайного життя, в казковий формі діти стикаються з такими складними явищами і почуттями, як життя і смерть, любов і ненависть, гнів і співчуття, зрада і підступність» [81, с. 7].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні дослідники приділяють значну увагу теоретичним і практичним пошукам осмислення проблеми розвитку мовлення, питанням казкотерапії, як одному із методів формування комунікативної

комтентності здобувачів початкової освіти. Психологічні засади розвитку мовлення обґрунтовано в працях Л. Виготського, Д. Ельконіна, методичні аспекти проблеми казкотерапії висвітлено в наукових розвідках Б. Беттельгейма, Е. Берна, М.-Л. фон Франц, позитивна терапія історіями і притчами описана Н. Пезешкяном. У роботах А. Бреусенко-Кузнєцова, Я. Вачкова, О. Деркач, К. Естес, Н. Жук, Д. Соколова, Г. Чебанян, П. Якобі та ін., розглядаються теоретичні та практичні аспекти казкотерапії.

Значна низка досліджень присвячена методиці вивчення казок (С. Бакуліна, А. Богуш, Т. Гризоглазова, А. Щербо, М. Чумарна та ін.). В українській педагогічній науці роботу із застосуванням казкових мотивів та образів запровадив В. Сухомлинський. На сучасному етапі розвитку казкотерапії найбільш розробленими є програми комплексної казкотерапії Т. Зінкевич-Євстігнєєвої та Т. Грабенко.

Теоретико-методичним підґрунтям дослідження стали фундаментальні праці з лінгводидактики Е. Белкіна, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Дронова, О. Монке, С. Чемортан. Дослідники доводять, що в дітей до семирічного віку формується свідоме художньо-естетичне сприймання літературних творів, що полягає в розумінні змісту й ідеї твору, здатності виділяти й усвідомлювати його мовні засоби виразності (хоча процес складання власної творчої розповіді для більшості дітей складний). Казкотерапія сприяє становленню самосвідомості дитини, що слугує підґрунтям формування мовленнєвого самовираження.

Мета – розробити методику мовленнєвого розвитку та комунікативних здібностей здобувачів початкової освіти методом казкотерапії.

Об’єкт дослідження – процес мовленнєвого розвитку та комунікативних здібностей здобувачів початкової освіти.

Предмет дослідження – система роботи над покращенням мовленнєвого розвитку та комунікативних здібностей здобувачів початкової освіти у процесі вивчення казок та застосування методу казкотерапії.

Відповідно до теми й мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми в психолого-педагогічній літературі, практичній діяльності закладів початкової освіти.

2. Виявити та обґрунтувати педагогічні умови мовленнєвого розвитку та комунікативних здібностей здобувачів початкової освіти у процесі застосування казок та елементів методу казкотерапії.

3. Визначити рівні, критерії та показники мовленнєвого розвитку та комунікативних здібностей здобувачів освіти у процесі вивчення казок та використання методу казкотерапії.

4. Експериментально перевірити ефективність представленої методики за допомогою педагогічного експерименту.

Для вирішення поставлених завдань використовували такі **методи дослідження**: 1) *теоретичні*: аналіз і синтез досягнень педагогічної та методичної наук; теоретичне осмислення й узагальнення досвіду вчителів початкових класів для визначення стану роботи над розвитком мовлення здобувачів початкової освіти; аналіз чинних програм і підручників з української мови, літературного читання для 1-4 класів з метою з'ясування вихідних даних дослідження; розроблення системи методів і прийомів розвитку мовлення здобувачів освіти у процесі реалізації мовно-літературної освітньої галузі НУШ; 2) *емпіричні*: спостереження й аналіз уроків української мови, літературного читання, бесіди з учителями й учнями з метою з'ясування реального стану роботи з розвитку мовлення здобувачів освіти початкових класів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи), аналіз уроків, шкільної документації; 3) *методи математичної статистики*, які дали змогу зробити кількісний та якісний аналіз результатів експериментально-дослідницького навчання.

Експериментальна база дослідження. Комунальний заклад «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №18 Вінницької міської ради» м.Вінниці.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалось шляхом експериментально-дослідного навчання з наступною перевіркою його ефективності. Основні положення, висновки і результати дослідження висвітлювались на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях:

1. Анісімова Я. Шляхи формування комунікативних здібностей у здобувачів освіти молодшого шкільного віку під час вивчення казки / Я. Анісімова // Актуальні проблеми психології та педагогіки : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції: – (м. Харків, Україна, 8-9 листопада 2019 р.). Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2019. – 140 с. – с.8-10.

2. Анісімова Я. Використання елементів іноваційних технологій у роботі над казкою в початкових класах / Я. Анісімова // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 3 березня 2020 р.) / за ред. О.А.Голюк ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв імені Валентини Волошиної. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. – Вип. 9. – 393 с. – с.84-88.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг роботи 116 сторінок, із них 78 сторінок основного тексту і 5 додатків на 26 сторінках. Робота містить 3 таблиці, 2 діаграми. Список використаних джерел нараховує 94 найменування (на 8 сторінках).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1. Розвиток мовлення як важлива умова успішного навчання здобувачів освіти Нової української школи

Одним з важливих і актуальних завдань навчання української мови в початковій школі є розвиток правильного, виразного мовлення молодших школярів. Мова відображає душу народу та його історію, адже саме за допомогою мови люди споконвіків передавали найтонші відтінки думок і почуттів. Тільки той, хто знає рідну мову, може зрозуміти її таємницю, прочитати історію слів. Ще з раннього дитинства потрібно берегти і плекати рідну мову, адже загальновідомо, що чим багатший словниковий запас людини, тим вищий її розвиток мовлення. Внутрішній зміст особистості формується у процесі спілкування з людьми, що її оточують. Саме від характеру взаємин дитини з оточуючими, залежить, які особисті якості у неї розвиватимуться. Вже з перших днів життя у дітей формується соціальна потреба у спілкуванні з іншими. Спілкування з дорослими вважається одним з найважливіших факторів розвитку дітей у перші кілька років життя. Дуже важливо, щоб батьки власним нормативним мовленням, прищеплювали любов до рідного слова: з перших днів оточували дитину турботою та любов'ю, навчали правильно її говорити, звертались до неї літературною мовою.

Мовлення є важливим засобом спілкування між людьми, обміну їх думками та почуттями, засвоєння і передачі інформації. Дітям, з перших днів навчання в школі, потрібно спілкуватися, а саме говорити правильно, логічно, точно і переконливо.

Народна педагогіка свідчить, що одне з центральних місць, займає питання мови та мовної підготовки. З давніх-давен увагу всього людства привертало вміння спілкуватися. Науковим настановам, що стосуються розвитку усного мовлення, висвітлених в працях багатьох відомих педагогів, лінгвістів та лінгводидактів передували думки та ідеї народної педагогіки. Як

ми всі знаємо, мовлення є найважливішим показником людської культури, мислення та інтелекту. Вперше воно з'являється у ранньому дитинстві у формі окремих дитячих слів, що не мають чіткої граматичної будови та оформлення. З часом воно стає багатшим та складнішим. Однак, на кожному етапі розвитку, діти по-різному розуміють значення слів. Зрештою, слово завжди означає щось, що справді існує: предмет, явище, якийсь факт, ознаку чи стосунки. В процесі розвитку дитини буде змінюватись глибина, повнота та точність цих фактів, ознак, зв'язків. Діти дуже рано засвоюють слово та властиве йому значення. У міру їх зростання розширюється та поглиблюється поняття, представлене цим словом. Дитина оволодіває фонетичною структурою у процесі мовленнєвої практики. Вона усвідомлює процеси словотворення та зміни слів, логіку та склад висловлювання, лексику, вдосконалює чіткість та виразність свого мовлення.

Мовленнєвий розвиток дітей – це процес оволодіння їхньою рідною мовою, форма пізнання явищ, предметів навколишнього світу, засіб спілкування, вивчення досвіду накопиченого людством [69]. Мова формує духовність людини, відчуття краси слова та образів. В. О. Сухомлинський писав: «Тільки той може осягнути своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки й пахощі рідного слова, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини...» [84, с. 17].

Ще в 20-30 роках ХХ століття, в педагогічній літературі, почали висвітлювати проблеми мовленнєвого розвитку. Проте практика вивчення рідної мови в сучасних школах показує, що мовленнєвий розвиток здобувачів освіти не займає належного місця в системі викладацької роботи.

Сьогодні в методиці навчання української мови в початковій школі утверджується ідея практичної спрямованості курсу навчання української мови. Це вимагає від молодших школярів активної мовленнєвої діяльності в навчальному процесі. Виховання духовно багатой, соціально активної мовної

особистості неможливе без оволодіння усіма функціями рідної мови та мовлення.

Як зазначено в Державному стандарті початкової освіти, «мета і завдання навчального предмета (української мови) у початковій школі полягає не лише в опануванні грамоти (початкових умінь читати і писати), а й у мовленнєвому розвитку молодших школярів – умінь висловлюватися в усіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення. Розвиток мовлення має набути статусу провідного принципу навчання рідної мови в початковій школі» [23]. За період навчання в початковій школі, молодші школярі повинні оволодіти усним і мовленням. Рівень мовлення має бути таким, що не створює перешкод для вільного спілкування з однолітками та дорослими на будь-яку тему, відносно їх віку та розуміння.

Розвиток мовлення – провідний принцип навчання української мови в початкових класах. Він охоплює всі аспекти мовленнєвої діяльності здобувачів освіти. Програмою передбачається набуття молодшими школярами базовими знаннями про мовлення: монологічне і діалогічне, усне і писемне, про особливість висловлювань через їх комунікативні завдання та ситуацію спілкування. В програмі початкової школи наголошується, що розвиток вміння здійснювати всі види мовленнєвої діяльності є найважливішим завданням. Основою кожного уроку має стати робота над збагаченням словникового запасу, правильною вимовою, чіткістю та виразністю усного висловлювання, точним і правильним використанням слів, словосполучень, зв'язних висловлювань, над орфографічним та пунктуаційно грамотним письмом.

Робота з розвитку мовлення здобувачів освіти початкової школи включає такі напрями:

- вдосконалення звуковимови і покращення їхньої мовної культури;
- активізація, уточнення та збагачення словникового запасу здобувачів освіти початкової школи;

- здатність вживати слова з відповідними значеннями відповідно до ситуації та мети висловлювання, вміння використовувати засоби вираження мови;

- логічно та послідовно викладати міркування;
- вдосконалення граматичного оформлення мовлення молодших школярів;

- засвоєння норм літературного мовлення;

- опанування найважливішими правилами етичного спілкування.

Дані напрями з розвитку мовлення є основою для формування мовленнєвих здібностей молодших школярів. Для здобувачів освіти початкової школи дуже важлива багатогранність пізнання світу, розуміння та відчуття прямого та переносного значення слів, їх відтінків. Тому завдання вчителів початкових класів – розвивати, збагачувати мову учнів, навчити любити рідну мову, пишатися нею.

Молодші школярі не повинні неконтрольовано засвоювати лексичне багатство мови. Одним із провідних завдань розвитку мовлення здобувачів освіти початкових класів є управління процесом збагачення та активізації словникового запасу дітей, впорядкування словникової роботи.

Методика словникової роботи визначає такі головні напрями:

- збагачення словника школярів новими словами та розширення його завдяки новому значенню уже відомих лексем;

- уточнення словника, що передбачає тлумачення значень слів-синонімів, антонімів, омонімів, засвоєння багатозначності, лексичної сполучуваності слів;

- активізація словникового запасу, тобто переміщення слів із пасивного словника в активний;

- виключення із вживання нелітературних слів.

З перших днів навчання в школі вчитель початкових класів повинен працювати над розвитком активного словника здобувачів освіти, що допоможе

їм правильно, чітко та впевнено висловлювати свої думки, вільно спілкуватися з дорослими та однолітками. Дитина буде позбавлена багатьох комплексів, якщо не шукатиме слів, щоб висловити свою думку, завжди буде активна в розмові, використовуючи правильні слова та влучні мовні звороти. Цього результату можна досягти тоді, коли дитина відчуватиме та розумітиме значення слова, знатиме, коли і як вживати слово. а не тільки чути і бачити його.

Мовленнєвий розвиток здобувачів освіти – є важливою умовою їх успішного навчання. Чим більше дитина читатиме, переказуватиме та слухатиме, тим більше розвиватиметься її пам'ять, отже, набагато легше засвоюватимуться знання з усіх навчальних предметів, що вивчаються в початковій школі. Забезпечити мовленнєвий розвиток молодших школярів – означає навчити їх грамотно висловлюватись в усній і писемній формах мовлення, дотримуючись норм літературної мови. Необхідною умовою розвитку та удосконалення мовлення молодших школярів – є щоденна клопітлива робота над засвоєнням основних мовних норм. У даній роботі чинне місце посідає збагачення словникового запасу учнів. Вивчаючи нові слова, школярі вчать правильно їх вимовляти, наголошувати, пояснювати значення, вдосконалюючи звуковимову, що є невід'ємною складовою частиною мовної культури та розвитку мовлення. Досконалий мовленнєвий розвиток учня закладає основу подальшого навчання, зумовлює його професійну діяльність, забезпечує в майбутньому активно брати участь у суспільному житті країни [2]. Тому вчителям початкових класів особливу увагу потрібно спрямовувати на розвиток усного та писемного мовлення молодших школярів: вчити їх спостерігати, уявляти, відчувати, творчо мислити, оцінювати та узагальнювати, а потім використовувати слово для передачі всього побаченого, почутого, пережитого.

Відповідно до мовно-літературної освітньої галузі Державного стандарту початкової освіти метою є формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей; розвиток особистості здобувачів освіти за

допомогою різних видів мовленнєвої діяльності; вміння спілкуватися українською мовою, мовами національних меншин для духовного, культурного і національного самовираження, використовувати їх для особистого та громадського життя, міжкультурного діалогу; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей [23].

Нині важливо сформувавши технічні аспекти читання, вміння працювати з різноманітними текстами та забезпечити позитивний вплив твору на здобувача освіти саме в початкових класах. Розвиток мовлення у здобувачів початкової освіти виявляється в тому, що в них розвивається навичка читання, тобто досить швидко і чітко розпізнавання літер та їх поєднань, внаслідок чого відбувається перетворення побачених символів у вимовлені звуки, звукосполучення, тобто у слова. Зв'язне мовлення та логічне мислення молодших школярів розвиватимуться при використанні мовленнєвого матеріалу у різних видах і формах роботи. У цьому процесі основне значення має засвоєння здобувачами освіти важливих і спеціальних термінів та мовних зворотів. До успішного формування у здобувачів освіти нових наукових концепцій ведуть знання навчального матеріалу, наукової термінології та вправління у їх різноманітному практичному застосуванні. Ця робота вимагає складної розумової діяльності, особливо аналізу, абстрагування та узагальнення. Вона розвиває мову та гнучкість мислення у дітей [30].

Особливе значення для розвитку мовлення має перехід здобувачів освіти 2 класів до читання, а 3-4 класів до літературного читання. Як підкреслював Л. Виготський, у процесі читання художніх текстів відбувається не просто засвоєння змісту прочитаного, а й усвідомлення свого ставлення до творів мистецтва або формування нових знань через своєрідний діалог між автором і читачем на основі тексту. Тому, відповідно до рівня зростання дітей класу, під час опрацювання будь-якого жанру художнього тексту на уроці, вчитель заохочує їх знаходити позицію автора через форму слова, формувати етичні та естетичні оцінки вчинків дійових осіб, позиціонувати себе на місці того чи

іншого героя, уявно діяти за нього і передавати головний сенс його діяльності через творчі розповіді [2].

Кожен навчальний предмет має своє значення, зміст, термінологію. Оволодівши цими знаннями здобувачі освіти можуть збагатити свій словниковий запас та розширити діапазон мислення. На будь-якому уроці вчитель має можливість спеціально розвивати мовлення молодших школярів і збагачувати їх словниковий запас. Джерелами збагачення словникового запасу здобувачів освіти є: навколишня дійсність, освітній процес, ілюстративний матеріал, наочні посібники, технічні засоби, що використовуються вчителем під час розповідей та бесід із молодшими школярами. У процесі читання, багатство словникового запасу молодших школярів активно урізноманітнюється дієслівними та прикметниковими формами, а саме висловлювання стає більш емоційним, яскравим, повним. Важливо збагатити словниковий запас не лише кількісно, а й якісно. Читання статей і художні ілюстрації знайомлять дітей з новими словами у сфері науки, техніки, культури, природи, побуту. Збільшується лексичний запас, пов'язаний з власною діяльністю дітей на уроках та в позаурочний час [11].

Одне з важливих завдань початкової школи – навчити дітей вчитися, і без вміння читати книги та працювати з ними це неможливо. Специфіка роботи на уроках читання вимагає від молодших школярів багатократного перечитування слів, речень, текстів, а це швидко втомлює. Тому необхідно, щоб кожен урок української мови був сповнений позитивною енергією, красою, любов'ю та радістю, зокрема це стосується уроків розвитку мовлення, під час яких діти вчать виражати свої емоції, думки та творче мислення. Вчителі початкових класів повинні прагнути максимально надавати здобувачам освіти можливість активно розвивати свій словниковий запас, збагачувати мову новими образами та зворотами, досліджувати джерела народної творчості. Під час екскурсій, перед уроками з розвитку мовлення, також на картинах художників, кольорових репродукціях та фотографіях, дітей можна навчити спостерігати і відчувати красу рідного краю [66].

Мовлення вчителя відіграє особливу роль у збагаченні словникового запасу молодших школярів. Воно є зразком для наслідування, тому повинно бути правильним за структурою, багатим, змістовним та різноманітним за словниковим складом.

Важливе місце на уроках читання відводиться завданням, що допомагають розширити й уточнити словниковий запас здобувачів освіти. Значення невідомих слів, які зустрічаються в текстах, обов'язково треба пояснювати, формуючи у молодших школярів відповідні уявлення й поняття. Також необхідно виховувати вміння у здобувачів освіти добирати слова, якими можна найточніше, найяскравіше висловити думку. З перших днів перебування дитини в школі потрібно щодня працювати над словом, інтерпретувати різні його значення, підбирати синоніми, вводити слова в речення та знаходити синоніми в ілюстративному матеріалі. Для того, щоб здобувачі освіти знали мову, могли правильно вживати слова, необхідно зацікавити їх аналізувати кожне слово, словосполучення й речення. Крім того, потрібно використовувати систему вправ і завдань, спрямованих на розвиток мовлення: словникова робота (добір синонімів, пояснення значення слів і т. п.), логічні вправи, складання речень за власними спостереженнями, редагування речень, складання описів за малюнками, творче списування, словесно-образне малювання та інші.

Для розвитку образного усного мовлення необхідно розширювати і поглиблювати знання учнів про слова-назви, слова-ознаки, слова-дії, стимулювати прагнення до роботи над словом, почуття гордості за рідну мову; поступово вводити дітей у світ краси мови; формувати ініціативу і самостійність, вміння оперувати словом у мовленнєвій діяльності; розвивати уяву та фантазію; виховувати бажання вдосконалювати літературну мову та спостерігати за мовними явищами і т. под.

Систематична робота над текстом служить основою для формування в здобувачів освіти мовленнєвих умінь і навичок, дозволяє спостерігати, аналізувати, узагальнювати різні лексичні та граматичні явища. Зв'язні усні та письмові розповіді молодші школярі вчать будувати за сюжетними

картинами, ілюстраціями в підручниках, серією малюнків, за кадрами мультфільмів, коміксів тощо. Програмою передбачено проведення значної роботи щодо розвитку та формування у здобувачів освіти монологічного та діалогічного мовлення, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, які реально існують у житті.

1.2. Психолого-педагогічні особливості мовленнєвого розвитку здобувачів початкової освіти

Неможливо уявити належний рівень життєвої компетентності людини без оволодіння мовленням. Видатний педагог К. Ушинський зауважував, що «рідне слово є основою розумового розвитку й скарбницею всіх знань» [25, с.11]. З практики відомо, що розвиток мовлення є складним питанням у системі навчання молодших школярів. Це питання актуальне і в сучасних умовах, оскільки в молодшому шкільному віці активно розвивається мовленнєва діяльність дитини, впливають проблеми, сумісні з розвитком мовних функцій дітей та шкільними вимогами. Тому необхідно вивчити розвиток мовлення у молодших школярів.

Однією з найважливіших проблем сучасної методики навчання української мови в початкових класах є проблема розвитку мовленнєвої компетентності учнів. Під час вивчення української мови одним із головних завдань є формування і розвиток у здобувачів початкової освіти правильного, виразного, чистого мовлення. Сучасна програма висуває серйозні вимоги до мовного розвитку школяра. Розвиток мовлення у здобувачів освіти є процес оволодіння українською мовою, уміння користуватися мовленням як засобом пізнання навколишнього світу, засвоєння досвіду, накопиченого людством, як могутнього засобу спілкування й взаємодії, та є фундаментом наступного успішного навчання учня в основній школі [60].

Відродження національної школи і реформування освіти в Україні зумовлено змінами у суспільно-політичному житті країни, прагнення до євроінтеграції та засвідчено Законом України «Про освіту», Державною національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття), Концепцією мовної

освіти, Концепцією Нової української школи [21; 28; 45]. У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що «метою вивчення української мови є формування у здобувачів освіти комунікативної компетентності шляхом засвоєння доступного та необхідного обсягу знань, опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду» [23], тобто провідним є розвиток мовлення здобувачів початкової освіти.

Питання розвитку мовлення висвітлювалось у педагогічній літературі ще в 20-30 роках ХХ століття в працях психологів, лінгводидактів, психолінгвістів: Л. Виготського, П. Гальперіна, В. Давидова, Б. Ельконіна, С. Рубінштейна та ін. Увагу привернули дисертаційні дослідження В. Бадер, Л. Варзацької, М. Вашуленка, Н. Гавриш, А. Каніщенко, М. Львова та інших, які досліджували проблему розвитку мовлення дітей в різних аспектах [52; 2; 11; 15]. Аналіз досліджень підтверджує, що розвинуте усне й писемне мовлення здобувачів початкової освіти є успішною умовою їх подальшого навчання в середній і старшій школі.

Мовлення – це процес використання мови людиною для спілкування. Як відомо, мовлення – передусім поняття лінгвістичне (у протиставленні «мова – мовлення») [8]. Внутрішнє мовлення досліджували психологи Л. Виготський, П. Гальперін, А. Лурія та інші і називали його розумовим. Воно породжується потребою: перш ніж виразити щось усно чи письмово, потрібно спланувати, окреслити основні контури, побудувати вислів, схему міркування, тобто спочатку відбувається продумування мовлення, а потім його озвучування. Здійснюється таке мовлення не в конкретних словесно-граматичних формах, а в узагальненому вигляді, семантичними комплексами, в яких намічається план майбутнього висловлювання. Послідовно внутрішнє мовлення перетворюється на зовнішнє шляхом відбору конкретних слів і побудови конкретних речень, висловлювань, текстів (реалізація думки). Завдання лінгводидактики – сформувати комунікативні і комунікативно-мовленнєві вміння дитини. Оволодіти такими вміннями, зауважує Л. Паламар, означає: вміти правильно (адекватно ситуації) обрати стиль мовлення, підпорядковувати форму

мовленнєвого висловлювання завданням спілкування, вживати найбільш ефективні (для поставленої мети і відповідних умов) мовні та немовні засоби спілкування [68, с. 7]. Л. Паламар зазначає, що кінцевим результатом розвитку мовлення та навчання мови є формування мовної здібності, мовленнєвих умінь навичок і мовленнєвих навичок [68, с. 5].

Формування умінь та навичок мовлення є однією з головних проблем сучасної методики української мови. Оскільки відсутність належного співвідношення між теоретичними знаннями і практичними мовленнєвими вміннями впливає на кількісні і якісні характеристики мовлення, породжує різноманітні мовленнєві помилки й недоліки. З метою запобігання їм, окрім опанування теорії мови, школярів необхідно вчити «орієнтуватися в конкретній мовленнєвій ситуації, відповідно до цього добирати зміст та мовні засоби для вираження думки, володіти правилами мовленнєвої поведінки в різних умовах спілкування» [58, с. 62].

У практиці роботи початкової школи терміном «розвиток мовлення» називають розділ методичної науки, завданням якого є навчання дітей розумінню і побудові висловлювання з огляду на мету, умови спілкування, дотримуючись норм літературної мови [63, с. 118].

У методиці навчання мови в початкових класах під терміном «зв'язне мовлення» розуміється «монологічне мовлення, точніше – процес, діяльність мовця, послідовний усний чи письмовий виклад думок, знань. Результатом такої діяльності стає текст, тобто сукупність взаємопов'язаних самостійних речень, об'єднаних спільним предметом (темою) й головною думкою висловлювання за допомогою мовних (лексичних, граматичних й інтонаційних) засобів» [40, с. 105].

Розвиток мовлення на уроках української мови – це робота, що проводиться вчителем для того, щоб здобувачі освіти оволоділи мовними стандартами та вміли висловлювати свої думки в усній та писемній формі, користуючись потрібними мовними засобами відповідно до мети, змісту та умов спілкування. Розвиток та удосконалення мовлення школярів потребує

щоденної клопіткої роботи над засвоєнням головних мовленнєвих норм, в якому основне місце належить словниковій роботі. Вивчаючи нові слова, учні засвоюють їх правильну вимову, наголошення, пояснюють їх значення. Це є невід'ємною частиною покращення звуковимови, мовленнєвого розвитку та культури мови [72, с. 24].

Отже, розвивати мовну здібність дитини, означає розвивати її мовленнєві та комунікативномовленнєві уміння та навички (уміння говорити, слухати, писати, читати). Методика розвитку мовлення учнів базується на принципі випереджувального засвоєння усного мовлення перед писемним, на врахуванні індивідуальних та вікових особливостей і можливостей. Навчання української мови, як відомо, практично спрямоване на зв'язні висловлення, правильно побудовані за змістом, структурою та мовним оформленням. Беручи до уваги результати наукових досліджень, рекомендуємо кожен урок будувати на принципах науковості, доступності, наступності, індивідуального підходу, наочності. Поряд із цим, визначальним у роботі вчителя є розвиток індивідуальних особливостей кожного учня, створення умов для всебічного розвитку вихованців, впровадження нових форм і методів роботи у свою діяльність.

Ключовими аспектами формування мовленнєвої компетентності учнів є: інноваційний і діяльнісний аспекти. Діяльнісний аспект реалізовується у практиці роботи вчителя через використання нестандартних форм уроків (урок-гра, урок-казка, урок-подорож, урок-вікторина, інтегрований урок); позакласну діяльність (виховні бесіди, години спілкування, тематичні проекти, конкурси віршів, інсценізація казок, родинні свята, подорожі, екскурсії); через різні види активної діяльності. Інноваційний аспект реалізуються через групову та парну роботу, створення мовленнєвих ситуацій, розв'язування проблемних ситуацій, застосування інтерактивних технологій, виконання творчих завдань, технологію навчання у дискусії, пошукову діяльність: роботу з довідковою літературою. Учні із задоволенням виконують завдання інноваційних методів і прийомів: «Дерево рішень», «Карусель», «Прес», «Крісло автора»,

«Асоціативний куш», «Сенкан», «Інтерв'ю», «Займи позицію», випереджувальні завдання, здійснюють проєктну діяльність, виконують диференційовані та випереджувальні завдання.

З точки зору психології, мовлення – це конкретне використання мови для висловлення думок, почуттів, настроїв. Мовлення – це «психічне явище. Засобом обміну думками є мова, яка вважається дійсністю думки і розвивається із розвитком людського мислення» [54, с. 126]. Однак повністю ототожнювати ці поняття не доцільно. Оскільки ми можемо висловити одну і ту ж саму думку різними словами. Розбіжності у процесах розвитку мислення з процесом розвитку мовлення показують спостереження за розвитком дитини: засвоюючи в процесі спілкування з дорослими готові мовленнєві форми, слова, звороти, дитина не завжди вкладає в них відповідне їх змісту.

Наше мовлення складається зі слів. Вони можуть стосуватись окремих предметів, та завжди матимуть деякі загальні значення. Отже, слово – поняття. Наприклад, коли учень засвоює значення слова «книга», то він розуміє під цим словом не тільки одного разу побачену ним книгу, але будь-які книги, які він бачив, читав тощо. Природно, що для цього потрібно відволікатись від багатьох індивідуальних характеристик об'єкта, узагальнити ознаки, за якими предмети різних форм, кольорів, величини об'єднуються в одну групу, підводяться під одне поняття, виражене словом. Саме тому мислення в поняттях не може бути безмовленнєвим. Мовлення – його незамінна опора, засіб формування та висловлювання [26, с. 38-39].

Важливим компонентом розвитку мовлення є уява. Показник розвитку цього психічного процесу залежить від віку учня, його життєвого досвіду, який він отримав раніше, та стає більш досконалішим з кожним наступним класом [80, с. 27]. Динаміка розвитку уяви при переході з класу в клас показує, що в першому класі у деяких дітей досить розвинена спостережливність, але вона виявляється в умінні помічати окремі зовнішні ознаки при відсутності здатності схоплювати ціле у взаємозв'язку. Дії уяви тут тісно переплетені з перцептивними, що не відокремлені від них і мають обмежений характер. У

другому класі дії уяви відходять від перцептивних дуже незначно. Зауважимо, що вміння помічати малопомітне є свідченням досконалої перцептивної поведінки, і лише за допомогою уяви та розумових дій, можна визначити важливість ходу зображених подій. У 3-4 класі дії уяви є значнішими і водночас більш заглибленими у зміст зображеного, зокрема, в смисл виразних рухів. Перцептивні дії згортаються, поступаючись місцем перед діями уяви. Учням нескладно сприймати та уявляти зміст картини, попередніх і наступних подій. На відміну від 1-2 класів, де вводилась одностороння пряма мова, учні 3-4 класів починають використовувати діалог, в якому подають міркування, думки і настрої зображених осіб. Тому створення образів вимагає перцептивності, сприйняття, уявлення та мислительних дій.

На розвиток мовлення учнів впливає пам'ять, відіграючи значну роль під час побудови зв'язного висловлення (усного чи писемного). Перший компонент довготривалої пам'яті – це наявний словниковий запас та запас граматичних моделей, другий компонент – запас понять та уявлень, що набуті в різні періоди життя. Важливу роль у мовленнєвому процесі відіграє оперативна пам'ять. Вона діє декілька секунд: відбирає із довгочасної пам'яті схеми і включає в неї слова. Сутність оперативної пам'яті зводиться до двох функцій: утримання двох написаних чи сказаних слів під час побудови речення; випередження двох сусідніх синтаксично пов'язаних слів, і так у ланцюгу всього речення та тексту [17, с. 67].

Таким чином, складні специфічні зв'язки між мовою, мисленням, уявою та пам'яттю вказують на доцільність розкриття кожного з них під час навчання у початковій школі. Звідси, необхідними умовами для їх розвитку є збагачення словникового запасу, оволодіння граматиною мови, а також її фонетичними і фразеологічними засобами. Цілеспрямована і систематична лексична робота на уроках української мови та літературного читання у початковій школі значною мірою впливає на формування загальної культури всебічно розвиненої, соціально активної особистості, готової до максимально ефективною участі у мовленнєвому спілкуванні.

1.3. Розвиток комунікативних здібностей молодших школярів

Впродовж останніх років у світі відбувається ствердження нової освітньої парадигми, зорієнтованої на всебічний розвиток здібностей учнів. У лексикографічних джерелах поняття «здібності» трактується як «індивідуальні стійкі властивості особистості, які визначають її успіхи в різних видах діяльності; як обдарування, талант, властивість, особливість, що виявляється в умінні робити щось; здатність, хист» [13, с. 57].

Серед науковців-психологів і до нині тривають дискусії щодо визначення компонентів у структурі здібностей, залишається нерозв'язаним питання діагностики і вимірювання здібностей, продовжуються наполегливі пошуки ефективних стратегій формування і розвитку здібностей до конкретних видів діяльності. Найповніше здібності виявляються в тому, як особистість засвоює людські надбання, збагачує їх, виступаючи творцем матеріальних і духовних цінностей, чим значніший і важливіший цей внесок, тим вищими будуть її здібності [80, с. 36].

Здібності можуть бути якісними і кількісними. Якісна характеристика здібностей дозволяє відповісти на запитання, в якій сфері людської діяльності дитині легше себе знайти, виявити успіхи й досягнення. Наприклад, встановивши, що учень володіє такими індивідуальними особливостями, як здатність до сприймання мовного матеріалу, до узагальнення лінгвістичних явищ, здатність мислити образами й символами, гнучкість мислительних процесів, достатня пам'ять, послідовна спрямованість розумових дій, ми можемо вважати, що в нього достатньо здібностей для комунікативної діяльності.

Основним структурним компонентом здібностей Г. Костюк вважає знання, (на його думку це найважливіша ознака розумового розвитку особистості), які входять до складу умінь дитини діяти, оперувати ними під час вирішення нових проблем. Автоматизуючи дії, дитина перетворює їх на операції, які стають складовими частинами її уміння діяти. Крім того,

Г. Костюк до структурних компонентів здібностей відносив спостережливість, високий рівень розвитку пам'яті, уяви, мовлення і особливо мислення, а також позитивну мотивацію діяльності [47, с. 83].

Звісно, здібності не можна зводити лише до знань, умінь і навичок, проте здібності забезпечують їх швидке надбання й ефективне практичне застосування. Як кинуте в землю зерно ще не є колоском, а тільки має можливість розвитку залежно від складу, вологості ґрунту, погоди тощо, так і здібності дитини є лише можливістю для опанування знань, умінь, навичок. А те, чи перетворяться ці можливості на здібності, залежатиме від багатьох освітніх, соціальних, інтелектуально-духовних чинників, форм і методів навчання та виховання.

У сучасній лінгводидактичній науці проблема вивчення комунікативних здібностей учнів початкової школи не знайшла однозначного вирішення. Водночас знаючи тип здібності та сферу, де вона може найкраще проявитися, вчителю легше спрямувати дитину в потрібному напрямку розвитку. Спостерігаючи за учнями в класі, вчитель відкриває для себе їх нові здібності, спрямовує роботу на уроці та в позаурочний час на розвиток здібностей здобувачів початкової освіти, серед яких чільне місце посідає розвиток комунікативних здібностей молодших школярів.

Здатність учнів початкової школи до комунікації значною мірою впливає на ефективність процесу спілкування. У контексті дослідження вважаємо за необхідне внести уточнення щодо трактування понять «комунікація», «комунікативність», «комунікативні здібності».

Зміст поняття «комунікація» трактується по-різному: 1) комунікація, за словниковим визначенням, – це спілкування, що характеризується переданням інформації від однієї людини до іншої; як лінгвістичний термін – те саме, що спілкування, зв'язок; 2) спілкування, обмін думками, фактами, ідеями і т. ін.; специфічна форма взаємодії людей у процесі їхньої пізнавально-трудової діяльності; людська форма комунікації характеризується, головним чином, функціонуванням мови; 3) поняття, яке використовується: для характеристики

структури ділових і міжособистісних відносин, для характеристики обміну інформацією в людському суспільстві взагалі. В останньому випадку комунікація виступає як один із аспектів людського спілкування – інформаційний [13, с. 101].

Комунікація – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передавання та одержання інформації. Як бачимо, у наведених визначеннях комунікація пояснюється через спілкування і трактується як ширша наукова категорія.

Слово комунікація прийшло до нас через англійську мову (communication) від латинського *communicatio* – єдність, передача, з'єднання, повідомлення, пов'язаного з дієсловом (лат.) *communico* – роблю спільним, повідомляю, з'єдную, похідним від (лат.) *communis* – спільний.

Комунікація як процес спілкування характеризується такими особливостями: «інформація не тільки передається, але й формується, уточнюється і розвивається; кожен із тих, хто спілкується, займає активну позицію у взаємодії; для передання інформації використовуються певні засоби спілкування, тобто способи кодування, передання, перероблення і розшифрування змісту спілкування; для спілкування використовується система вербальних і невербальних засобів передання інформації; в умовах людської комунікації можуть виникати специфічні комунікативні бар'єри, що мають соціальний чи психологічний характер» [66, с. 25].

Поняття «комунікативність» розглядається у словнику як «абстрактний іменник до прикметника комунікативний; це здатність до спілкування, контактів; зв'язок, спілкування, контакти між ким-, чим-небудь» [13, с. 99].

У працях відомих психологів, психолінгвістів (Л. Виготський, О. Леонтьєв, І. Зимня, Ю. Пассов, М. Скаткін, А. Хуторської та ін.) комунікативна діяльність розглядається як діяльність спілкування і вказується, що повноцінне спілкування можливе, якщо людина мотивована до нього, володіє такими вміннями, як правильно і швидко орієнтуватися в умовах

спілкування, обрати відповідний зміст спілкування, знайти адекватні мовні засоби для передачі думки і забезпечити зворотній зв'язок. З таких позицій цілком правомірно стверджувати, що повноцінному спілкуванню треба вчитися. Зауважимо, повноцінне спілкування – це не формулювання окремих речень, а передача цілісного певного смислу, акумульованого в тексті, де якість спілкування буде залежати від уміння володіти прийомами текстової діяльності.

Формування комунікативних здібностей молодших школярів є нагальною потребою сучасної мовно-літературної освітньої галузі, адже у наш час знати всі граматичні, орфографічні й пунктуаційні правила та винятки з них, уміти грамотно говорити й писати ще не означає досконало володіти літературною мовою. Сучасний випускник початкової школи має вміло й легко використовувати відповідно до потреб комунікації мовні засоби, орієнтуватися в мовленнєвому процесі, не відчуваючи дискомфорту. Це доводить, що нині комунікативні здібності учнів набувають суспільної значущості, а тому потребують глибокого осмислення й наукового дослідження.

Учень може виявити власні комунікативні здібності тільки у мовленнєвій діяльності серед учасників суспільного середовища. Початкова школа має готувати молодших школярів до успішної діяльності в соціумі, до здатності вільно, точно, влучно спілкуватися впродовж усього життя, виявляти оригінальність мислення, комунікативно доцільно виражати власну громадянську позицію, креативно й нестандартно вирішувати життєві ситуації. Цього неможливо досягти без розвитку комунікативних здібностей учнів Нової української школи. Одним із важливих завдань шкільного навчання мови є «вдосконалення і формування вмінь і навичок спілкування, вільного вираження думок і почуттів у різних сферах суспільного життя; оволодіння культурою мовлення» [60, с. 58].

Зазначене вище актуалізує комунікативно-діяльнісний підхід до навчання української мови, оскільки вміння спілкуватися державною мовою є одним із засобів розвитку та вдосконалення комунікативної компетентності й самореалізації

учнів у майбутній професійній діяльності. Адже, загальновідомо, що розвиток особистості відбувається в результаті діяльності та спілкування. Тільки через діяльність і в діяльності може формуватися, удосконалюватися і розвиватися комунікативні здібності молодших школярів. Спілкуватися учні вчаться під час розв'язання комунікативних завдань, спрямованих на формування умінь визначати потреби спілкування, виступати в ролі мовця і співрозмовника, слухати, читати і сприймати почуте й прочитане, будувати висловлювання відповідно до потреб спілкування, намірів, мотивів, умов і обставин, за яких здійснюється комунікація; кількості комунікантів, їхніх вікових, соціальних і психологічних особливостей.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ МЕТОДОМ КАЗКОТЕРАПІЇ

2.1. Казкотерапія як один із провідних методів розвитку мовлення здобувачів освіти Нової української школи

За допомогою казки у дітей відбувається пізнання світу, розкриття понять добра і зла, в особливій метафоричній формі здійснюється вплив на психіку дитини, формування її поведінки. Усвідомлюючи важливість народних і літературних казок для всебічного розвитку дітей спеціально розроблені до них завдання дають можливість учителям організувати інтегрований освітній процес. Це може не тільки допомогти дітям краще пізнати рідну мову, природу, засвоїти правила моральної поведінки, але і навчити їх мислити, висловлювати та аргументувати свою думку, порівнювати, робити висновки тощо.

Ураховуючи власне світосприймання, кожен народ протягом століть формував свою, властиву лише йому, систему виховання, критеріями ефективності якої вважаємо: загальну культуру, освіченість, духовність тощо. В основі української системи виховання перебуває давня педагогічна традиція нашого народу, у якій казка завжди була основним інструментом формування світоглядних уявлень людини [39]. Це створює сприятливі умови для індивідуальної творчої самореалізації, є одним із провідних виховних прийомів за допомогою якого діти можуть уявляти різні ситуації, з якими герої «зустрічаються» в казках, робити самостійні висновки про доцільність конкретної поведінки.

Казка – найулюбленіший і найпопулярніший твір усної народної творчості для дітей, який розкриває «безмежний світ людської уяви, полонить серця дітей і дорослих» [62, с. 9].

Завдяки казкам дитина вчиться жити з власними інстинктивними бажаннями, оволодіває світоглядними уявленнями за допомогою раціонального мислення, інтерпретує казкові сюжети та образи, долає свої страхи та переживання.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «казка» визначається як «розповідний народно-поетичний або писемно-літературний твір про вигадані події, вигаданих осіб, іноді за участю фантастичних сил» [13, с. 410].

Учені-фольклористи, етнографи та літературознавці (О. Афанасьєв, М. Бахтин [3], О. Величко, Є. Мелетинський [56; 57], В. Пропп [75; 76], М. Стельмахович [83] та ін.) присвятили вивченню казки чимало досліджень, однак на сьогодні немає єдиного тлумачення цього поняття.

В. Анікіна стверджує: «Казки – це колективно створені, колективно збережені народом усні художні епічні оповідання в прозі з таким морально-етичним, соціально-побутовим змістом, який за своєю суттю потребує повного або часткового використання засобів фантастичного зображення дійсності й тому вдається до фантастичної вигадки, різні й традиційні форми якої, не повторюючись більш ні в якому іншому жанрі фольклору, склалися протягом віків у тісному зв'язку з народним життям, мали первісний зв'язок із міфологією» [94, с. 20].

О. Бурчик [9], В. Демидчик [22], О. Заширинська [29] вважають, що казки слугують для дітей однією із форм пізнання світу. Завдяки ним у дитини виробляється здатність співпереживати, співчувати, без чого людина – не людина. Народна казка захоплює малюка не лише сюжетом, поетичною формою, а й своїм ідейним змістом [9; 22; 29 та ін.].

Казка вводить учнів у світ вигадки, фантастики та пробуджує їх активну діяльність, співтворчість, креатив, вміння працювати в команді. Через емоції та почуття, які викликають казки, діти сприймають колорит народності казкових образів та неповторну красу рідної мови.

До казок у своїй діяльності звертались відомі зарубіжні та вітчизняні психологи: Р. Азовцева, Е. Берн, Е. Гарднер, Т. Зінкевич-Євстігнєєва, Е. Лісіна, А. Менегетті, М. Осоріна, Е. Петрова, Е. Фромм та ін. Незважаючи на те, що казкотерапія є одним із найдавніших напрямів практичної психології, сам термін виник лише наприкінці ХХ століття.

З погляду на відносно молодий вік казкотерапії як наукової галузі, ще не існує чіткого її визначення. Відсутнє воно і у більшості словників. Вважаємо за доцільне розглянути основні аспекти тлумачення досліджуваних понять.

На думку Я. Вачкова, «казкотерапія – це такий напрям практичної психології, який, використовуючи метафоричні ресурси казки, дозволяє людям розвинути самосвідомість та побудувати особливі рівні взаємодії один з одним, що створює умови для становлення їх суб'єктності» [12, с. 7], тобто автор робить акцент на метафоричності як доміантній характеристиці казки.

За В. Алексеєнком та Я. Лоциніною, «казкотерапія – психологічний напрям терапевтичного впливу на несвідому сферу дитини та дорослої людини» [1, с. 5]. Також, на думку А. Осипової, «казкотерапія – це метод, який використовує форму казки для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості та взаємодії із навколишнім світом» [82, с. 7].

Один з найавторитетніших в цій галузі психологів Т. Зінкевич-Євстигнєєва [34] визначає казкотерапію як набір способів передачі знань про духовний шлях душі й соціальної реалізації людини, як виховну систему, що відповідає духовній природі особистості. Розкриваючи своє розуміння, вона пише про те, що казкотерапія це і «відкриття тих знань, які живуть в душі і є в цей момент психотерапевтичними» [34, с. 8], і «процес пошуку сенсу, розшифровки знань про світ і систему взаємин у ньому» [34, с. 8], і «процес утворення зв'язку між казковими подіями та поведінкою в реальному житті» [34, с. 9], і «процес об'єктивації проблемних ситуацій» [34, с. 12], і «процес активізації ресурсів, потенціалу особистості» [34, с. 12], і «процес екологічної освіти й виховання дитини» [34, с. 13], і «терапія середовищем, особливою казковою атмосферою, у якій можуть проявитися потенційні здібності особистості, щось нереалізоване, може здійснитися мрія» [34, с. 14], і «процес підбору особливої казки для кожного» [34, с. 15]. Безумовно, всі ці аспекти можуть бути виділені в змісті казкотерапевтичної роботи. Однак таке визначення казкотерапії має передусім функційний характер і залишає нерозкритим сутність самого методу.

Лікар-казкотерапевт А. Гнєзділов визначає предметом казкотерапії «процес виховання Внутрішньої Дитини, розвиток її душі, підвищення рівня усвідомлення подій, здобуття знань про закони життя і засоби соціального прояву творчої сили» [18, с. 6]. Крім того, він підкреслює, що «казкотерапія – це ще й процес «згадування» і повернення дитині і дорослому гармонійного світовідчуття» [18, с. 6].

Слухаючи або читаючи казки, переглядаючи мультиплікаційні й художні фільми, ми в своїй підсвідомості накопичуємо неймовірну кількість життєвих сценаріїв, варіантів їх вирішення і моделей можливої поведінки. Відтак, слушно зауважує О. Деркач, що казкотерапія – це процес пошуку зв'язків між казковими подіями та власною поведінкою в реальному житті [24; 25, с. 53].

На основі запропонованих трактувань цієї дефініції, пропонуємо власне визначення терміну. Казкотерапія – це такий метод, який використовує казкову форму для передачі знань про життя, розвитку творчих здібностей, удосконалення взаємодії з навколишнім світом.

У казках важлива для нас інформація зберігається між рядків: як влаштований світ і хто його створив; що відбувається з людиною під час різних етапів її життя; з якими труднощами доведеться зіткнутися в житті і як з ними боротися; як навчитися дружити та любити; як будувати стосунки між людьми; як боротись і прощати. Одним із головних прийомів роботи з казками є аналіз матеріалів на основі відомих казок. Наприклад, після читання кожного епізоду казки «Колобок» вчитель мотивує дитину таким чином, що вона сама робить життєві висновки: треба робити запаси; не можна їсти гарячу їжу; не можна залишати дітей, яким хочеться показати себе дорослими і самостійними, без нагляду; не лякатися відразу, коли щось тобі загрожує; не розгублюватися в складній ситуації, а придумати спосіб, як справитися з труднощами; бути уважним, щоб своєчасно розгадати замисли небезпечних людей. Останній висновок – у кожного своє призначення [33, с. 37-39].

Суголосно з міркуваннями провідних науковців [10; 47; 53; 71; 78; 90; 91] вважаємо, що метою і завданнями казкотерапії є зниження агресивності у дітей,

звільнення від тривожності і страхів, розвиток емоційної саморегуляції і позитивних взаємовідносин з однолітками. Зокрема, за допомогою казкотерапії можна працювати з дітьми агресивними, невпевненими, сором'язливими, з проблемами сорому, провини, брехні, прийняттям своїх почуттів, а також з різного роду психосоматичними захворюваннями і т. д. Процес казкотерапії дозволяє дитині усвідомити і актуалізувати свої проблеми, побачити різноманітні шляхи їх вирішення.

Як зазначає сучасна дослідниця Т. Зінкевич-Євстигнеєва, формуванню казкотерапії в окремий напрям передували три **етапи** [34; 31].

1. Етап спонтанного створення та передачі історій, який триває й досі, оскільки людство не перестає вигадувати казки.

2. Етап наукового осмислення метафоричного матеріалу. Збирати, систематизувати та досліджувати фольклор в Європі почали наприкінці XVIII століття брати Грїмм, Шарль Перро, Олександр Афанасьєв, Володимир Даль, Михайло Максимович, Пантелеймон Куліш та інші.

Психологічний аналіз та інтерпретації отриманих матеріалів залежать від конкретного дослідника та школи. Так, Карл Густав Юнг, швейцарський психіатр, основоположник одного з напрямів глибинної психології – аналітичної психології, та його послідовники (Клариса Пінкола Естес, Марія-Луїза фон Франц, Джин Шарп та ін.) стверджували, що у казці, міфі відображається психічна реальність людини, її внутрішні ритми, суперечності, сценарії духовних пошуків, а також давні підказки.

3. Етап використання казки як «упаковки» основного інструментарію психолого-педагогічної роботи (психотехнічний етап). На цьому етапі почали використовувати казку педагоги і психологи. Вони активно створювали дидактичні казки, з'явилося саме поняття «казкотерапія» і почав розвиватися цей напрям психології.

Отже, казка твориться мовою образу й на своєму історичному шляху очищується від надмірного та нецікавого [64, с. 8]. Безсумнівно, особливості кожної епохи мали свій вплив на казки, внесли певні корективи. Наприклад, з

приходом християнства більшість казок було перероблено: добра відьма (від слова «відати») перетворилася на злу відьму, дух став янголом, міфічні лісові істоти перетворилися на злих духів.

Взаємодія з дитиною на ціннісному рівні є головною особливістю роботи у системі казкотерапії. На основі моральних принципів, духовних цінностей та особистого потенціалу дітей, можна вирішити різні педагогічні, психологічні, культурологічні проблеми [14; 46; 88].

Основними принципами казкотерапії є: усвідомлення власних можливостей; усвідомлення цінності власного життя; розуміння закону причини та наслідку; пізнання різних стилів світовідчуття; пізнання світу власних емоцій та переживань; свідоме творче взаємодія зі світом; внутрішнє відчуття сили та гармонії [32; 31].

Казки викликають сильний емоційний резонанс у дітей та дорослих. Образи казок звертаються одночасно до двох психічних рівнів: до рівня свідомості та підсвідомості, що має особливі можливості під час комунікації. Це, насамперед, важливо для корекційної роботи, коли необхідно у складній емоційній обстановці створювати ефективну ситуацію спілкування [37; 70].

Виділяють такі корекційні функції казки: психологічна підготовка до напружених емоційних ситуацій; символічне відреагування фізіологічних та емоційних стресів; прийняття в символічній формі своєї фізичної активності.

Носсрат Пезешкіан виділяє такі психокорекційні функції казки:

1. Функція дзеркала. Зміст казок стає дзеркалом, яке відображає внутрішній світ людини, сприяючи тим самим ідентифікації з ним.

2. Функція моделі. Казки відображають різні конфліктні ситуації та надають можливі шляхи їх вирішення або вказують на наслідки окремих спроб їх вирішення. Отже, вони допомагають навчатися за допомогою моделі.

3. Функція опосередкування. Казка виступає в якості посередника між людиною, з одного боку, і психологом, з другого боку, знижуючи тим самим опір людини.

4. Функція зберігання досвіду. Після закінчення психокорекційної роботи, казки продовжують впливати на повсякденне життя людини.

5. Функція повернення на більш ранні етапи індивідуального розвитку. Казка допомагає людині повернутися до минулої радісної безпосередності. Вона викликає радість і здивування, відкриває світ фантазії, образного мислення, безпосереднього входження в роль, яку пропонує зміст. Казка допомагає пробудженню дитячих і творчих сил у самого психолога, вона активує його роботу на рівні інтуїції.

6. Функція альтернативної концепції. Казка звучить для людини не в загальноприйнятому заданому сенсі, а пропонує їй альтернативну концепцію, яку людина може або прийняти, або відкинути.

7. Функція змінення позиції. Казки несподівано пробуджують у дитини нові переживання, емоції, почуття, а відтак у свідомості відбуваються зміни позицій.

На нашу думку, казка є універсальною метафорою передачі народних уявлень, людської мудрості, соціального досвіду, цінної інформації новому поколінню читачів.

Аналіз психологічної, педагогічної, методичної літератури, вивчення думок науковців дозволяють нам систематизувати найбільш важливі **функції казкотерапії:**

- діагностична (емоційна реакція дитини на літературних персонажів та відомі сюжети казок знайомих із дитинства);

- терапевтична (по-перше, психологічно готує дитину до напружених емоційних ситуацій; по-друге, символічно знівельовує фізіологічні й емоційні стреси; по-третє, приймає в символічній формі свою фізичну активність і здатність діяти у кризових ситуаціях; по-четверте, відмовляється від інтелектуальних інтерпретацій і повністю приймає всю гаму емоційних переживань);

- виховна (казка дозволяє в м'якій формі пояснювати дитині як варто чинити і як ні);

- корекційно-реабілітаційна (робота з поведінковими особливостями дитини як засіб заміщення неефективного стилю поведінки на більш продуктивний; пояснення того, що відбувається);

- мовленнєвого розвитку (одночасно з орієнтацією на зміст слів дитина виявляє неабияку цікавість до звукової форми слова, змінює слова, творить нові) [12; 59; 89].

Мовленнєвий розвиток молодших школярів відбувається у процесі вдосконалення та практичного використання мови у спілкуванні з іншими. Засвоєння мови супроводжується великою активністю дитини. Саме тому важливо зробити особистісно значущим увесь зміст роботи щодо лінгвістичної підготовки дитини.

Цінність казок для психокорекції і розвитку особистості дитини полягає у наступному:

1. Відсутність прямих моральних повчань. Події казкової історії логічні, природні, витікають одна з одної, а дитина опосередковано засвоює причинно-наслідкові зв'язки, які існують у світі.

2. Через образи казок діти стикаються з життєвим досвідом кількох поколінь. У казкових сюжетах зустрічаються ситуації та проблеми, які переживає у своєму житті кожна людина: відокремлення від батьків, життєвий вибір, взаємодопомога, любов, боротьба добра зі злом. Наприклад, перемога добра у казках забезпечує дитині психологічну захищеність: щоб не відбувалось у казці – все закінчується добре. Випробування, які проходять герої, допомагають їм стати добрішими, розумнішими, сильнішими, мудрішими. Таким чином, учні можуть зрозуміти, що все, що відбувається в житті людини, сприяє її внутрішньому зростанню [92].

3. Відсутність заданості в імені головного героя і місці казкових подій. Головний герой – це узагальнений образ, і дитині легше ідентифікувати себе з героєм казки і стати учасником казкових подій.

4. ореол таємниці та чарів, інтригуючий сюжет, несподіване перетворення героїв – все це дозволяє слухачу активно сприймати і засвоювати інформацію, яка знаходиться у казках.

Казкотерапія використовує казкові прийоми і способи роботи з дітьми, доступні їм через свою простоту і великий інтерес до самої казки. Перевтілюючись в казкових героїв, діти охоче виконують завдання. Через казку дитина отримує знання про навколишній світ, про взаємини людей, про проблеми і перепони, які виникають у житті. Через казку дитина вчиться знаходити вихід зі скрутної ситуації, вірити в силу добра, любові та справедливості. Але сучасній дитині недостатньо просто прочитати казку, розфарбувати її героїв, поговорити про сюжет. Із дитиною третього тисячоліття необхідно усвідомлювати й обдумувати казки, разом шукати і знаходити сутність і життєві уроки.

Казкотерапія включає в себе різноманітні прийоми і форми роботи, які дозволяють розвивати творче мислення, уяву, увагу і пам'ять, сприймання та координацію рухів, позитивну комунікацію та адекватну самооцінку, використання яких неможливе без врахування психологічних особливостей віку. Детальну схему комплексної казкотерапії представлено у додатках (дод. А).

Таким чином, застосування казкотерапії, особливо з використанням елементів лялькотерапії та театральної драматизації, сприяє автоматизації звуковимови та розвитку зв'язного мовлення. Розвивається слухо-мовленнєва увага та пам'ять. Дитина вчиться дохідливо і правильно формулювати свої думки.

2.2. Діагностика розвитку мовлення молодших школярів засобами казкотерапії на констатувальному етапі експерименту

Аналіз науково-методичної літератури дозволяє стверджувати, що на сучасному етапі робота з розвитку мовлення здобувачів початкової освіти важлива і актуальна. Проблема полягає в тому, що вчителі початкових класів не завжди на уроках української мови приділяють достатньо часу завданням на збагачення словникового запасу слів, удосконаленню акцентуаційних,

лексичних, граматичних норм мовлення, завданням творчого, інтеграційного характеру. Тому подальша науково-дослідницька робота згідно з авторським задумом спрямовувалась на поетапне впровадження методики мовленнєвого розвитку здобувачів освіти методом казкотерапії та доведення її результативності в умовах експериментального навчання на формувальному етапі експерименту.

Констатувальний етап дослідження було спрямовано на з'ясування вихідного рівня мовленнєвого розвитку молодших школярів. У дослідженні було задіяно 136 молодших школярів, з них 66 респондентів контрольних класів (2-В – 31 учень, 2-Г – 35 учнів) і 70 осіб експериментальних класів (2-А – 36 молодших школярів, 2-Б – 34 учні) Комунального закладу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №18 Вінницької міської ради» м. Вінниці.

Критеріями сформованості мовленнєвого розвитку здобувачів освіти визначено такі: когнітивно-мовленнєвий, мовленнєво-діяльнісний, креативно-мовленнєвий.

Так, під *когнітивно-мовленнєвим критерієм* розуміємо наявність у словнику дитини достатнього лексичного запасу (відповідно до програми); обізнаність із формулами мовленнєвого етикету, народними й авторськими казками; казками українських і зарубіжних авторів.

Мовленнєво-діяльнісний – визначаємо як інтегративну властивість особистості дитини, її здатність ініціювати, створювати, розуміти та підтримувати різні типи висловлень (діалогів, полілогів, монологів) у різних комунікативних ситуаціях; наявність у мовленні мовних і немовних засобів виразності.

Креативно-мовленнєвий критерій трактуємо як опанування дитиною креативного мислення, що обслуговує процеси породження та сприйняття різних типів висловлень; сукупність особистісних якостей, які визначають здатність до створення нею нових синтаксично і логічно завершених оригінальних креативно-мовленнєвих висловлень (зв'язних текстів); наявність адекватної самооцінки та самоконтролю у власному мовленні.

Відповідно до означених критеріїв було визначено їх **показники**, а саме:

1) когнітивно-мовленнєвий критерій (із показниками: багатство лексичного запасу; обізнаність із формулами мовленнєвого етикету; обізнаність з народними й авторськими казками, казками українських і зарубіжних авторів; розуміння та аналіз текстів);

2) мовленнєво-діяльнісний (із показниками: уміння ініціювати та підтримувати різні типи висловлень (діалогічне мовлення); уміння самостійно створювати різні типи монологічних висловлень (зв'язне монологічне мовлення); наявність у мовленні мовних і немовних засобів виразності);

3) креативно-мовленнєвий (із показниками: наявність оригінальних креативно-мовленнєвих висловлень у побудові зв'язних текстів за сюжетом казки; наявність адекватної самооцінки, вияву самоконтролю у власному мовленні; здатність до творчого мовленнєвого самовираження).

Було визначено і схарактеризовано **рівні** сформованості мовленнєвого розвитку здобувачів освіти: високий, достатній, середній, початковий. Схарактеризуємо їх.

Високий рівень є характерним для здобувачів початкової освіти, які вільно експериментують з мовним матеріалом, створюють оригінальні синтаксично та логічно завершені типи висловлень (діалоги, монологи); швидко включаються в діалог, уміють самостійно створювати його (кількість діалогічних едностей – 7-8); щодо висловлень монологічного жанру, то тексти вирізняються чітким формуванням думки, відповідністю темі та жанру, композиційною цілісністю, правильною синтаксичною побудовою речень – кількість речень у висловленнях описового типу дорівнює 7-8 (слів – 20-25), сюжетній – 9-10 (слів – 25-30), міркування – 3-4 (слів – 15-20), з власного досвіду – 8-10 (слів – 25-30); використовують у розповідях різні за структурою речення (прості, складні); мовлення здобувачів освіти опирається на власний життєво-мовний досвід (відчуття, враження). Мовлення молодших школярів характеризується лексико-граматичним багатством і правильністю; вони відчують сховану енергію слова, що є в нормативному словнику; виявляють ініціативність під час

слововживання, прагнуть до словотворення та словозміни, розуміють пряме та переносне значення слів і вміють їх пояснити, наводять приклади з власного життя; у мовленні молодших школярів наявними є образні вирази, приказки, прислів'я, порівняння (5 і більше). У здобувачів освіти цього рівня сформовано комунікативні мотиви (потреба висловитися, вплинути на співрозмовника, отримати додаткову інформацію). Молодші школярі виявляють свою індивідуальність, творчо й оригінально мислять, опановують лінгвістичні та екстралінгвістичні мовні засоби, яскраво виявляють свої емоції; знають і вживають формули мовленнєвого етикету (7-8); для них характерним є яскраве творче мовленнєве самовираження, адекватна самооцінка та самоконтроль за власним мовленням, характеризують її розгорнутими висловленнями.

Достатній рівень властивий молодшим школярам, які експериментують з мовним матеріалом, у них наявна здатність до фантазування, водночас продуктивність різних типів висловлень залежала від їхнього емоційного настрою; молодші школярі створюють синтаксично й логічно завершені типи висловлень; швидко включаються в діалог, уміють самостійно створювати власні діалоги, між репліками відсутні довгі паузи (кількість діалогічних єдностей – 5-6); щодо такого жанру висловлень, як монолог, то тексти оформлено відповідно до теми та композиційних вимог, водночас наявні помилки (подекуди незавершеність думок, порушення логічності їх викладу, лексико-граматичні огріхи), кількість речень у висловленні описового типу дорівнює 5-6 (слів – 15-19), сюжетній – 7-8 (слів – 19-24), міркування – 1-2 (слів – до 14), з власного досвіду – 6-7 (слів – 19-24); дотримуються логіко-синтаксичного зв'язку висловлення, подекуди зустрічаються паузи, використовують у реченнях переважно прості поширені речення. Під час складання розповідей опираються на власний життєво-мовний досвід. Учні цього рівня виявляють ініціативність слововживання; у їхньому мовленні спостерігалася прагнення до словотворення і словозміни; вони розуміють пряме та переносне значення слів, уміють їх пояснити; у мовленні присутні образні вирази, приказки, прислів'я (3-4). Молодші школярі виявляють свою

індивідуальність, творчо мислять, створюють мовленнєво-ігрові сюжети; використовують засоби художньої виразності, проявляють мовленнєве творче самовираження, виявляють свої емоції залежно від психологічного настрою; знають і вживають формули мовленнєвого етикету (5-6); для них здебільшого властивою є адекватна самооцінка та самоконтроль за власним мовленням.

Середній рівень притаманний школярам молодшого шкільного віку, які не виявляють своєї індивідуальності, хоча подекуди є бажання творчо самовиражатися, роблять це лише за допомогою вчителя; не завжди вміють відповісти на відповідну репліку діалогу, діалогічні єдності одноманітні (кількість 3-4); щодо монологу, то наявна велика кількість помилок, тексти не відповідають змісту, в них наявні значні композиційні порушення; кількість речень у висловленнях описового типу дорівнює 3-4 (слів – 9-14), сюжетній – 4-6 (слів – 10-18), з власного досвіду – 3-5 (слів – 10-18); зв'язок між реченнями формально-сурядний, обмежено вживають поширені речення і складні конструкції, використовують однотипні способи міжфразового зв'язку; мовлення насичене довгими паузами, збіднене засобами художньої виразності. Молодші школярі цього рівня не розуміють стилістично-образної ролі, значеннєвих відтінків фразеологізмів, пояснення переносного значення викликає в них певні труднощі (у мовленні наявні образні порівняння (1-2); вони не виявляють бажання утворювати нові слова). Мовлення учнів емоційно збіднене, вони звертаються лише до окремих засобів виразності (як мовних, так і позамовних); знають та вживають формули мовленнєвого етикету (3-4); молодші школярі здебільшого не можуть адекватно оцінити своє мовлення, не контролюють його.

Початковий рівень характерним є для школярів молодшого шкільного віку, які не можуть створювати діалогічні й монологічні висловлення, підтримують діалог одноманітними репліками (кількість діалогічних єдностей – 1-2), потребують значної допомоги вчителя; у складених ними текстах відсутні сюжетні лінії, композиційна структура, логічний зв'язок, завершеність; кількість речень в описових розповідях дорівнює 1-2 (слів – до 8), сюжетній – 1-3 (слів – до 9), з

власного досвіду – 1-2 (слів – до 9), розповіді-міркування – відсутні; використовують прості непоширені та називні речення, які містять довготривалі паузи. Здобувачі освіти цього рівня не виявляють ініціативності у слововживанні, не прагнуть до словотворення і словозміни; вони не розуміють прямого та переносного значення слів, не вміють їх пояснити; не сприймають образні вирази і тому не переносять їх у власне мовлення. Учні не виявляють бажання творчо самовиражатись; знають та вживають формули мовленнєвого етикету (1-2); неадекватно оцінюють власне мовлення і не контролюють його.

Відповідно до кожного показника нами було розроблено експериментальні завдання. Зауважимо, що, розпочинаючи діагностику мовленнєвого розвитку здобувачів початкової освіти на констатувальному етапі, молодших школярів насамперед познайомили з постійно діючим героєм (у нашому випадку, чаклун Добрунчик), який пропонував їм діагностувальні завдання.

Проілюструємо приклади діагностувальних завдань за когнітивно-мовленнєвим критерієм.

Показник: багатство лексичного запасу.

Завдання 1. Допомога мишці-шкряботушці.

Мета: з'ясувати вміння дитини добирати синоніми.

Матеріал: предметні картинки, іграшкова мишка.

Алгоритм виконання: Вчитель повідомляє дитині, що мишка-шкряботушка отримала від чаклуна Добрунчика завдання придумати якомога більше слів до картинок, які їй дав дідусь, а вона соромиться. Давай допоможемо їй: вона буде показувати тобі картинки, а ти будеш їх «одягати» у красиві слова, які б відповідали на запитання «який?» (Пропонуються такі предмети: пролісок, сонячний промінчик, береза, білочка, вовк, одяг, кавун, дівчина, воїн, листя, мова, ялинка, зима, осінь, метелик, очі, лебідь, вітер).

Наприклад, відповідь Оленки Г. (7 років) : «Пролісок – чарівний, блакитноокий, гарний, дивовижний, ніжний, тендітний, тремтливий».

Максим У. (7 років) вважає, що сонячний промінчик – лагідний, теплий, стрибучий, швидкий, веселий, добрий».

На думку Яринки Щ. (7 років), метелик – різнобарвний, швидкий, веселий, дивовижний, унікальний, неповторний».

Завдання 2. Допомога жабці-скрекотушці.

Мета: виявити вживання здобувачами освіти іменників, прикметників, дієслів, прислівників.

Матеріал: іграшкова жабка.

Алгоритм виконання: Вчитель звертає увагу здобувача освіти на те, що жабка-стрекотушка дуже весела і здивована: вона знає все, що зображено на малюнках, але чомусь чаклун Добрунчик не хоче показувати їй галявину з будиночками. А не робить він це тому, що жабка-стрекотушка не хоче відповідати на запитання, боїться, що не правильно скаже. Ми з нею домовилися, що вона буде запитувати, а ти будеш відповідати на запитання. Пропонуються такі запитання:

а) Що буває глибоким? Мілким? Високим? Низьким? Широким? Вузьким? Легким? Важким? Великим? Маленьким?. Учень добирає іменники.

Наприклад, відповідь Вані А. (7 років) : «Глибока річка, мілка тарілка, високе дерево, низька трава, широке поле, вузька стежка, легкий метелик, важка цеглина, великий кавун, маленька дівчинка».

б) Тарілка яка? Груша яка? Трава яка? Яблуко яке? Коріння яке? Дерево яке? Кавун який? Транспорт який? Хліб який? Ялинка яка? тощо. Учень добирає прикметники.

Відповідь Саші П. (8 років): «Тарілка – нова, груша – смачна, трава – зелена, яблуко – соковите, коріння – глибоке, дерево – струнке, кавун – великий, транспорт – швидкий, хліб – свіжий, ялинка – вічнозелена».

в) Сонечко (що зробило?). М'яч (що зробив?). Їжак (що робить?). Блискавка (що зробила?). Листя (що робить?). Мороз (що робить?). Вода (що робить?). Учень добирає дієслова.

Пропонуємо приклад роботи Тетяни М. (7 років) : «Сонечко прокинулося і потягнулося, м'яч забив гол, їжак несе яблучко, блискавка спалахнула, листя шарудить, мороз малює, вода біжить».

г) Собака (поводиться як?). Кінь (як біжить?). Шпак (співає як?). Лев (ходить як?). Взуття (носити як?). Мати (турбується про тебе як?). Учень добирає прислівники.

Наприклад, Віка Н. (7 років): «Собака поводитьсь сердито, кінь біжить галопом, шпак співає сумно, лев ходить обережно, носити взуття зручно, мати турбується, як пташка».

Показник: обізнаність із формулами мовленнєвого етикету.

Завдання 1. Допомога Голубу.

Мета: з'ясувати обізнаність школярів із формулами мовленнєвого етикету: подяка і прохання.

Матеріал: предметні та сюжетні картинки, казка «Дрізд і голуб».

Алгоритм виконання: Педагог повідомляє учневі, що до неї прийшов його давній друг чаклуна Добрунчика, який хоче розповісти тобі українську народну казку. Послухай її (Розповідається казка «Дрізд і голуб»: Якось Голуб став просити Дрозда, щоб той навчив його гніздо мостити. Погодився Дрізд та тільки поклав декілька гілочок, як Голуб сів на них і вуркоче: «Знаю, знаю...». Розгнівався Дрізд та й каже: «Коли знаєш, то навіщо просиш? І полетів собі геть. А Голуб зовсім не вмів гніздо мостити. Ото скільки Дрізд йому допоміг, таке гніздо в нього й лишилося назавжди»). Добрунчик продовжує: Діти, Голуб хоче повернути дрозда, але не знає, як до нього звернутись, як попросити, щоб він йому допоміг. Школярам пропонується пригадати ввічливі форми звертання і прохання.

Показник: обізнаність з народними й авторськими казками, українськими й зарубіжними казками.

Наведемо приклад відповіді Михайла К. (7 років) : *«Голуб має полетіти до Дрозда, сказати, що був неправий, вибачитися і попросити про допомогу».*

Катя Р. (7 років): «Я думаю, що Голуб має в дзьобику принести квіточку Дроздові і попросити вибачення за свою хвалькувату поведінку».

Зазначимо, що відповідно до цього показника було розроблено міні-подорож у Фольклор-місто, яка містила експериментальні завдання. Наведемо декілька прикладів.

Вчитель повідомляє учням, що вони отримали запрошення від Добрунчика на гостини до Фольклор-міста. (Школярі сідають на лави та «їдуть» до міста). Провідник – чаклун Добрунчик – повідомляє: «Увага! Ми зупиняємося».

I зупинка. «Сторінками улюблених казок»

Мета: визначити обізнаність школярів із народними й авторськими казками, вправляти їхні вміння творчо відображати ігрові казкові ситуації.

Матеріал: ілюстрації до казок («Рукавичка», «Котик і Півник», «Солом'яний бичок», «Пан Коцький» та ін.), костюми героїв з казок.

Алгоритм виконання: Добрунчик : «Країна казок зачарована. Давайте допоможемо звільнитися казковим героям від злих чарів. Але для того, щоб їх розчаклувати, треба оживити уривок кожної казки» (Учням роздають ілюстрації із сюжетом казки, костюми, відтворюють зображений сюжет).

II зупинка. «Опиши героя улюбленої казки».

Мета: з'ясувати обізнаність учнів з українськими та зарубіжними казками, формувати в них уміння складати описові розповіді.

Матеріал: телепузик Називайко.

Алгоритм виконання: Добрунчик оголошує, що їм необхідно зупинитися на наступній зупинці «Опиши героя улюбленої казки» та знайомить молодших школярів із відповідальним на цій станції – Називайком. Називайко пропонує учням пригадати свого улюбленого героя казки і описати, не називаючи його. Учні описують своїх героїв казок, Називайко називає їх.

Пропонуємо приклад роботи Тараса Д. (7 років) : «Він веселий та бадьорий хлопчик, але дуже непосидючий і трішки неслухняний. Цей герой –

довірливий, що не раз призводило до неприємностей. Але дуже допитливий і завжди прає довгий ніс у всі цікавинки».

Результати виконання учнями завдань за показником «Багатство лексичного запасу» визначалися на основі шкали оцінювання:

4 бали – учень добирає 6-8 іменників до кожного прикметника, 6-8 прикметників, 8-10 дієслів, 4-5 прислівників; 15-20 антонімів, 7-10 синонімів; дотримується нормативних показників у вживанні іменників, утворених за допомогою зменшено-пестливих суфіксів, і дієслів, утворених за допомогою префіксів (15-20 із запропонованих) в усіх граматичних формах;

3 бали – учень добирає 4-5 іменників, 4-5 прикметників, 5-7 дієслів, 2-3 прислівника; 9-14 антонімів, 4-6 синонімів; дотримується нормативних показників у вживанні іменників, утворених за допомогою зменшено-пестливих суфіксів, та дієслів, утворених за допомогою префіксів (9-14 із запропонованих) в усіх граматичних формах;

2 бали – учень добирає 2-3 іменника, 2-3 прикметника, 2-4 дієслова, 1 прислівник; 3-8 антонімів, 2-3 синонімів; правильно називає іменники, утворені за допомогою зменшено-пестливих суфіксів і дієслова, утворені за допомогою префіксів (5-8 із запропонованих);

1 бал – учень добирає по 1 іменнику, 1 прикметнику, 1 дієслову, не добирає прислівників; 1-2 антоніми та синоніми; називає правильно 1-4 іменників і дієслів, утворених за допомогою суфіксів та префіксів;

0 балів – учень не виконав завдання.

Середній бал за показником «Багатство лексичного запасу» здобувачів початкової освіти вираховували за допомогою методів математичної статистики за формулою:

$$X_e = \frac{\sum x m_1}{\sum m_1}, \quad X_k = \frac{\sum x m_1}{\sum m_1},$$

де X_e – середній бал (експериментальна група);

X_k – середній бал (контрольна група);

X – кількість балів;

m_1 – кількість учнів;

Σ_{m1} – загальна кількість учнів (у %).

Зауважимо, що середній бал за іншими показниками вираховувався також за означеною формулою.

Середній бал за показником «Багатство лексичного запасу» становив 2,3 у молодших школярів експериментальних класів і 2,26 – контрольних класів.

Результати виконання здобувачами освіти завдань за показником «Обізнаність школярів із формулами мовленнєвого етикету» визначалися на основі шкали оцінювання:

4 бали – здобувач освіти опанував формули мовленнєвого етикету в різних життєвих ситуаціях (звертання, прохання, втіхи, співчуття, поради, пропозиції); знає вирази мовленнєвого етикету (5-6 з кожної формули);

3 бали – здобувач освіти в цілому опанував формули мовленнєвого етикету в різних життєвих ситуаціях (звертання, прохання, втіхи, співчуття, поради, пропозиції); знає вирази мовленнєвого етикету (3-4 з кожної формули);

2 бали – здобувач освіти частково опанував формули мовленнєвого етикету в різних життєвих ситуаціях (звертання, прохання, втіхи, поради); знає вирази мовленнєвого етикету (1-2 з кожної формули);

1 бал – здобувач освіти не опанував формули мовленнєвого етикету;

0 балів – здобувач освіти не виконав завдання.

Середній бал за показником «Обізнаність із формулами мовленнєвого етикету» становив 2,06 у молодших школярів експериментальних та 2,14 – контрольних класів.

Результати виконання здобувачами освіти завдань за показником «Обізнаність з народними й авторськими казками, українськими та зарубіжними казками» визначалися на основі шкали оцінювання:

4 бали – здобувач освіти добре орієнтується в казках, легко впізнає їх, називає вид, знає і розповідає українські народні казки про тварин (6-7),

соціально-побутові (3-4), фантастичні (3-4), надокучливі (2-4), казки інших народів (3-4); знає автора (якщо казка авторська);

3 бали – здобувач освіти орієнтується в казках, називає вид, знає і розповідає українські народні казки про тварин (4-5), соціально-побутові (1-2), фантастичні (1-2), казки інших народів (1-2); знає автора (якщо казка авторська);

2 бали – здобувач освіти знає і розповідає українські народні казки про тварин (2-3);

1 бал – здобувач освіти знає і розповідає українські народні казки про тварин (1), водночас не може назвати назву й автора казки (якщо казка авторська); під час розповіді плутається, потребує допомоги вчителя;

0 балів – здобувач освіти не виконав завдання.

Середній бал за показником «Обізнаність з народними й авторськими казками, українськими та зарубіжними казками» становив 2,38 у молодших школярів експериментальних та 2,36 – контрольних класів.

Результати виконання здобувачами освіти завдань, спрямованих на з'ясування розуміння молодших школярів творів, визначалися на основі шкали оцінювання:

4 бали – оцінювалися відповіді, які засвідчили, що здобувач освіти розуміє про що йдеться у тексті, він правильно визначає назву казки, співвідносить словесний фрагмент із малюнком, розуміє мораль казки; правильно пояснює образні слова;

3 бали – здобувач освіти може дібрати назву до тексту, співвіднести 3-4 словесні фрагменти з малюнком; розуміє мораль казки, але пояснює її стисло; може пояснити 1-2 образні слова;

2 бали – здобувач освіти добирає назву до тексту, проте не завжди доречно; лише 1-2 словесні фрагменти зіставляє з малюнком; називає, про що йдеться у казці, водночас не може пояснити її моралі; не розуміє образні слова;

1 бал – здобувач освіти визначає назву твору, хоча й недоречно; не може зіставити словесний фрагмент з малюнком; частково розуміє зміст казки, не розуміє образні слова;

0 бал – здобувач освіти не виконав завдання.

Середній бал за показником «Розуміння учнями творів» становив 2,24 у молодших школярів експериментальних і 2,08 – контрольних класів.

Проаналізувавши за такими показниками когнітивно-мовленнєвий критерій для обох класів, ми дійшли висновку, що більшості здобувачам освіти експериментальних класів (58 %) притаманний середній показник розвитку мовлення, початковий показник характерний для 18 % опитаних, достатній – для 14 % респондентів, а високий – 10 %. У молодших школярів контрольних класів переважає також середній показник (57 %), початковому рівню відповідають – 17 % респондентів, достатньому – 15 % дітей, а високому – 11 %.

З метою з'ясування стану сформованості діалогічного та монологічного мовлення здобувачів освіти були використані такі групи вправ: 1) відтворювальні (питально-відповідні вправи, що застосовувалися безпосередньо після сприйняття казки: – повторіть репліку з прослуханого твору; – прослухайте діалог і відтворіть його; – дайте відповідь на запитання за змістом казки); 2) конструктивні (розігрування самостійно створених діалогів відповідно до сюжету казки; складання діалогів за змістом твору; розігрування діалогу з використанням формул мовленнєвого етикету).

Проаналізувавши за такими показниками мовленнєво-діяльнісний критерій для контрольних і експериментальних класів, ми виявили, що високий рівень характерний був лише для 11 % молодших школярів, достатній – 10 %, середній показник виявився притаманний більшості здобувачам освіти – 55 %, а початковий показник був у 24 % респондентів. Що стосується контрольних класів, то домінує середній показник (57 %), високий рівень характерний був лише для 10 % респондентів, достатній – 12 %, а початковий — для 21% школярів.

Визначення стану сформованості мовлення здобувачів освіти за креативно-комунікативним критерієм передбачало перевірку вміння здобувачів освіти складати творчі казкові розповіді, творчо самовиражатись у мовленнєво-ігрових казкових ситуаціях, театралізованих іграх і драматизаціях за змістом казок, мовленнєвих імпровізаціях, листуванні і т. под.

Проаналізувавши за такими показниками креативно-комунікативний критерій для експериментальних і контрольних класів, ми виявили, що високий рівень характерний був лише для 8 % молодших школярів, достатній – 11 %, середній показник виявився притаманний більшості здобувачам освіти – 51 %, а початковий показник був у 30 % респондентів. Що стосується контрольних класів, то домінує середній показник (59 %), високий рівень характерний був лише для 6 % респондентів, достатній – 9 %, а початковий – для 26 % молодших школярів.

За результатами сформованості показників когнітивно-мовленнєвого, мовленнєво-діяльнісного та креативно-мовленнєвого критеріїв було визначено рівні розвитку мовлення здобувачів початкової освіти.

Отже, констатувальний етап експерименту засвідчив переважно середній (54,7% в експериментальному і 57,7% – контрольному класах) та початковий (24 % в експериментальному і 21,3 % контрольному класах) рівні розвитку мовлення у здобувачів освіти початкової школи.

Аналіз різних жанрів мовлення здобувачів початкової освіти надав можливість визначити основні помилки:

- наявність чималої кількості лексичних, граматичних, фонетичних помилок;
- перевантаження речень у монологічному жанрі невиправданими паузами, надмірною кількістю займенників;
- бідність словника: незнання молодшими школярами виразників образності (порівняння, епітети, прислів'я, приказки, фразеологізми), як наслідок, не вживання їх у власних висловлюваннях.

Грамматичні помилки у мовленні здобувачів освіти можна пояснити наступним чином: 1) тим, що молодші школярі ще не засвоїли морфологічну систему рідної мови, 2) впливом неправильного мовлення дорослих, 3) педагогічною занедбаністю, дорослі не звертають уваги на помилки дітей, не виправляють їх, а іноді навіть наслідують неправильну дитячу вимову. Вчителі інколи захоплюються нагромадженням слів без належної їх активізації, вдаються в основному до одноманітних мовних завдань. Здебільшого зосереджується увага молодших школярів на діалогічній мові. Недостатньо використовуються такі форми роботи, як творчі розповіді за сюжетом казки, складання казок тощо. Інакше кажучи, відчувається дефіцит завдань, які розвивають монологічне мовлення. Однобокість у роботі над розвитком мови призводить до того, що здобувачі освіти не вміють диференціювати завдання. Вони погано розрізняють їхню суть: скажи, розкажи, придумай, склади.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ТА КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КАЗКИ

3.1. Зміст і структура експериментально-дослідницького навчання

Актуальність своєчасного розвитку мовлення в молодшому шкільному віці визначено завданнями щодо створення оптимальних умов для повного розкриття потенціалу кожної дитини, що відображається у конкретній дитячій діяльності та пов'язане із спілкуванням. Мовленнєвий розвиток дитини та його вдосконалення потрібно розглядати як відображення формування навичок комунікативно-мовленнєвої взаємодії. Комунікативно-мовленнєві здібності можна розглянути як психологічні та психофізіологічні особливості характеристики особистості, які допомагають швидко та якісно оволодіти навичками та вміннями використовувати засоби спілкування у конкретних ситуаціях взаємодії з однолітками чи дорослими. Однак для розвитку мовлення молодших школярів недостатньо пропонувати їм лише різноманітний мовний матеріал. Потрібно ставити перед дітьми нові комунікативні завдання, які потребуватимуть використання нових мовних засобів.

Використання методу казкотерапії полегшує комунікацію. Окремі казкотерапевтичні техніки (пригадування улюбленої казки, малювання казки чи її фрагменту, розповідання казки) можна успішно використовувати під час уроків для встановлення сприятливої, доброзичливої атмосфери та створення ситуацій успіху [35]. Комунікативні вміння педагога представлені такими показниками: вміння володіти культурою професійного спілкування у процесі організаційної й освітньо-виховної діяльності з використанням казкотерапії; інтерпретувати вербальну та невербальну інформацію, отриману від молодших школярів і представлену продуктами їх творчої діяльності (казок, малюнків тощо).

Вважаємо, що дотримання наступних педагогічних умов сприятиме мовленнєвому розвитку школярів засобами вивчення казки та використання методу казкотерапії:

- 1) моделювання мовленнєво-ігрової казкової ситуації;
- 2) створення розвивального мовленнєвого середовища у процесі вивчення казки та використання методу казкотерапії;
- 3) взаємозв'язок різних видів навчальної діяльності (мовленнєвої, театральної-художньої, образотворчої та ін.).

Розглянемо детальніше кожен з них.

Моделювання мовленнєво-ігрової казкової ситуації

Вагому роль під час реалізації методу казкотерапії відіграє мовленнєво-ігрова казкова ситуація, яка виникає між дітьми у процесі креативного відображення змісту знайомої казки, що супроводжується діалогічним або монологічним мовленням, іграми, розподілом ролей, інсценізацією, елементами театралізації, застосуванням дитиною лінгвістичних і екстралінгвістичних засобів, що слугують засобом самовираження.

Зміст психологічної та розвивальної роботи полягає в тому, щоб зрозуміти й осмислити зміст казкових ситуацій, образів, сюжетних ліній. Кожна казкова ситуація містить величезний прихований зміст через казкові образи, досвід вирішення нашими предками складних життєвих проблем. Ефективність використання цього методу для розвитку мовлення та творчого мислення, аналітико-синтетичних здібностей дієве в роботі з учнями молодшого шкільного віку [36].

Вважаємо за доцільне класифікувати мовленнєві ситуації:

- ситуація інсценування (послугуємося готовими текстами);
- рольова ситуація (ілюстрацій, на основі яких відбувається рольова гра);
- навчальні ситуації (реальні, уявні);
- уявний діалог героїв;
- словесний малюнок;
- мінімонолог героїв художнього тексту тощо.

У таких ситуаціях дитина за допомогою слова, мовлення та гри виражає себе, висловлює особисте ставлення до інших, до довкілля, тобто тут ігрова мовленнєва ситуація виступає засобом самовираження дитини [41; 67]. Відтак, для розвитку мовлення ми обрали ігрову діяльність методом казкотерапії, яка не тільки максимально активізує мовлення дітей, а й сприяє його розвитку, переходу відтворювального, репродуктивного висловлювання за змістом тексту казки у творчі висловлювання, що передбачають інтерпретацію змісту знайомої казки, самостійне створення дитиною нових варіантів казкових ситуацій з наступним їх розігруванням (дод. Б).

Відповідно до виокремлених мовленнєвих ситуацій та урахуваючи ключові теоретичні позиції щодо використання казкотерапії, правомірним є дотримання наступних умов розвитку творчого мовленнєвого самовираження дітей:

- 1) «занурення» молодших школярів у світ казки;
- 2) максимальна мовленнєва активність дітей у різних казкотерапевтичних моментах;
- 3) наявність позитивних емоційних стимулів під час створення творчих розповідей;
- 4) створення ситуацій успіху в мовленнєво-ігровій діяльності дітей;
- 5) стимулювання творчого мовленнєвого самовираження дітей засобами казкотерапії.

На уроках пропонується багато ігрових завдань, спрямованих на розширення уявлень здобувачів освіти про оточуючий світ. Окрім нових знань про предмети та явища навколишнього середовища, розширюється і словниковий запас молодших школярів. Виконуючи цікаві завдання за казками, вони вчаться узгоджувати слова в реченні за відмінками, родами і числами, а також утворювати нові слова.

Створення розвивального мовленнєвого середовища у процесі вивчення казки та використання методу казкотерапії

Можна з впевненістю сказати, що за наявності розвивального мовленнєвого середовища дитина практично оволодіває діалогом, полілогом, монологом. А. Богуш визначає мовленнєве середовище як сукупність сімейних, побутових, соціально-педагогічних неорганізованих і цілеспрямованих умов спілкування дитини в системах «дорослий (батьки, родичі, вихователь, учитель) – дитина», «дитина – дорослий», «дитина – дитина» [4]. Мовленнєве середовище М. Львов розглядає і як методичний засіб, згідно з яким створюється штучне мовленнєве середовище, де діти знаходяться за межами неправильних мовленнєвих впливів, створюється атмосфера високої мовленнєвої культури [52, с.171].

Мовленнєве розвивальне середовище, за Л Федоренко, забезпечується літературно-мовною зразковістю текстового матеріалу, що виражається у використанні літературних текстів, що розвивають чуття мови, оскільки «якщо адаптувати тексти, знижуючи їх граматичне багатство до рівня дитячого мовлення, то діти ніколи не засвоять граматики рідного мовлення» [87], правильно організоване мовленнєве середовище, за вченою, це «доведення його розвивального потенціалу до оптимального, не порушуючи інстинктивної мовленнєвої творчості дитини, допомога розвитку інстинкту наслідування, задоволення інстинкту допитливості» [86, с. 163]. Основою розвивального середовища для становлення мовленнєвої особистості є забезпечення доброзичливої атмосфери, де б дитині надавалося право на мовленнєву активність, довіру, помилку та доброзичливе ставлення. Одним із важливих компонентів ефективного процесу формування мовленнєвої особистості дітей молодшого шкільного віку є насичення мовленнєвого середовища, в якому постійно чи тимчасово перебуває дитина, зразками рідної мови [50; 51].

К. Крутій вважає правомірним використання терміну «культурне мовленнєве середовище» на позначення як сукупності корисного особистого й колективного спільного мовленнєвого досвіду, що зберігається і передається з покоління в покоління, так і речових структур і залежностей, шляхом яких реалізується діяльність і мовленнєва поведінка індивіда [48, с. 111].

Практична реалізація ідеї створення освітнього мовленнєвого середовища в умовах школи й родини передбачає побудову такого середовища у двох напрямках: предметно-мовленнєвому й мовленнєво-просторовому. У процесі створення саме предметно-мовленнєвого середовища, як джерела мовленнєвого досвіду молодшого школяра, необхідно виходити з ергономічних вимог до життєдіяльності: антропометричних, фізіологічних і психологічних особливостей дитини, яка буде розвиватися в цьому середовищі.

К. Крутій визначила вимоги до предметно-мовленнєвого напрямку, з поміж яких: розвивальний характер; діяльнісно-віковий підхід; мовленнєва інформативність (різноманітність іграшок, тематики); збагаченість, наявність природних і соціальних засобів, які забезпечують різноманітність мовленнєвої діяльності дитини та її творчість; варіативність; сполучуваність традиційних і нових компонентів; забезпечення складових елементів мовленнєвого середовища, співвідносності з макро-, мезо- та мікропростором діяльності дитини; забезпечення комфортності, функціональної надійності та безпеки; забезпечення естетичних і гігієнічних показників [48, с. 113].

Створення мовленнєвого середовища передбачає врахування таких вимог: стимуляція пошукової діяльності та мовленнєвої активності дитини (А. Богуш [5]); задоволення мовленнєвих потреб у культурно-ціннісному пізнанні довкілля; наявність мовленнєво-творчої спрямованості (Н. Гавриш [4]); свобода і самостійність дитини, інтегративність (К. Крутій [48]); врахування статевих і вікових особливостей дитини (В. Базарний); діалогічність (А. Арушанова); стабільність і динамічність; гуманітаризація (С. Гончаренко).

На нашу думку, для вдосконалення роботи з розвитку мовлення молодших школярів необхідним є створення сприятливого мовленнєвого середовища, що передбачає забезпечення дітей активною мовною практикою, планове навчання на уроках літературного читання та української мови з урахуванням індивідуальних особливостей, цілеспрямований вплив на розвиток мовлення на всіх інших уроках та поза ними, впровадження в практику роботи

інноваційних технологій, сучасних методичних розробок з розвитку мовлення дітей молодшого шкільного віку.

Казкотерапія орієнтована на дітей молодшого шкільного віку, оскільки вони ще не здатні оцінювати події в реальному житті та аналізувати їх для прийняття самостійних рішень. З урахуванням індивідуальних особливостей дітей варто розпочати казкотерапію з тими, хто швидше реагує на запрошення дорослих; водночас варто заохочувати й інших дітей брати участь у грі.

Перевтілюючись у казкового героя, учні можуть спокійно розказати про свої почуття та думки. Саме під час проведення казкотерапії діти вчаться правильно поводитися, реагувати на життєві ситуації, покращувати знання про себе та інших.

Основною частиною цього методу є започатковане В. Сухомлинським [84] створення казкової атмосфери, особливого ритуалу входження в казку. Під час казкотерапії дитина вчиться сприймати себе такою, якою вона є, пізнавати себе та інших людей, кожного, як унікальну особистість. У кожного є потреба у самовираженні, яка у більшості випадків залишається незадоволеною, що й може спричинити внутрішній конфлікт.

Центральним моментом казкотерапії є добровільна участь дітей. Тому необхідно віднайти відповідний спосіб для участі дітей у сеансі казкотерапії, змотивувати їх. Це може бути образний текст, небилиці, розглядання ілюстрацій, відгадування загадок про казкових героїв.

Казки розширюють пізнавальні здібності дітей, виховують морально-етичні почуття, впливають на розвиток уяви, пам'яті, фантазії дитини, спрямовують формування бажань, запитів, дій і вчинків дитини. Перевтілюючись в героїв казок молодші школярі набувають позитивних і позбуваються негативних рис характеру, адже саме казки базуються на найкращих якостях, які вже є у кожної дитини.

Найзручніше місце для проведення казкової терапії – окрема маленька кімната з великою кількістю світла, звільнена від зайвих меблів. Для роботи потрібні лише стіл, стільчики для групи дітей, стілець для ведучого, м'який

килим у центрі кімнати, підставка для програвача або музичного центру. Не повинно бути зайвих предметів і атрибутів. Вони відволікають увагу дітей.

Казкотерапію досить проводити раз на тиждень. Тривалість заняття може коливатись від 30 до 60 хвилин, при швидкій втомлюваності дітей треба змінювати види діяльності.

Взаємозв'язок різних видів діяльності

(навчальної, мовленнєвої, театральної-художньої, образотворчої)

Перш ніж проводити казкотерапію, потрібно ознайомити здобувачів освіти з казкою. Це необхідно для отримання загального уявлення про текст. Окрім того, коли молодші школярі знову зустрінуться з казками, вони легко зосередяться на образній лексиці, що характеризує зовнішній вигляд героя, чітко відобразять в міміці, русі його емоційний стан.

Не менше уваги потрібно приділяти руховій діяльності дітей. Втома після багаторазових виконань психогімнастичних етюдів може змусити тіло мимовільно розслабитися, позбавляючи його емоційного напруження. Діти сидять на стільчиках досить недовго. Лише у випадках коли слухають казку, фантазують на основі музичного твору, перебувають у ролі глядачів під час гри-драматизації.

Всі уроки із використанням методу казкотерапії зорієнтовані на психічний захист дитини, її комфорт і потребу в емоційному спілкуванні. Однією із форм казкотерапії є театралізація. Рівень мовного розвитку школярів значною мірою залежить від належної мовної практики. Особливо складною для таких дітей є участь у святах. Читання віршів, розігрування сценок, діалогів – все це викликає у дітей не тільки значне психоемоційне напруження, але і мовний дискомфорт. Рекомендовано дітям із складними мовними діагнозами на рівні з іншими надавати можливість участі у святах, але вірші для читання добираються меншого розміру [93, с. 75]. При цьому дитина, котрій довірили читати на святі вірш з почуттям великої значущості читає текст, бере участь в діалозі з дорослими, відчуваючи позитивний емоційний стан від спільної діяльності. Тому особливо важливо навчити дитину свідомо користуватись

мовним матеріалом відповідно до ситуації, демонструючи культуру діалогу. Це найкраще можна реалізувати через участь дітей в театралізованій діяльності, яка є своєрідним інструментом мовної і психічної корекції [19]. Адже творчий характер діяльності, що реалізується в театральні-ігрових ситуаціях, позитивний емоційний настрій, що супроводжує дійство вимагає від дитини унормованого володіння мовою, її виразними засобами, все це викликає необхідність дитиною володіти мовою, що є основними умовами для успішного корекційно-мовного розвитку дітей [42; 43]. По своїй суті така творча діяльність відкриває для дітей нове, непізнане, допомагає знайти в собі щось цікаве, а саме головне дає можливість докладати необхідні зусилля, які направлені на подолання труднощів зумовлених мовною патологією. Театральна діяльність є джерелом розвитку почуттів, глибоких переживань і відкриттів дитини, залучає її до духовних цінностей.

Розвиток мовлення у молодших школярів ми розглядаємо як вміння розповідати і одночасно показувати казку на імпрровізованій сцені. У колективних виставах знайомих казок діти звикають до образів героїв, передають не лише їх слова та дії, а й голоси, міміку, способи та манеру розмови. Це дає можливість розвивати творчі здібності маленьких артистів. Під час показу казки, молодші школярі вчаться регулювати інтенсивність і висоту голосу, розвивати мовне дихання та інтонаційну виразність мови [73, с. 187].

Ігри-інсценізації заохочують здобувачів освіти до самостійного висловлення думок щодо аналізу сюжету казки, дій однолітків, власних переживань, емоцій, почуттів. Після завершення казкотерапії дорослий повинен розпитати дітей про те, які ігри та вправи найбільше сподобалися, запам'яталися, ролі яких казкових героїв хотілося б виконати ще раз. Якщо дитині складно сформулювати зв'язну розповідь з пам'яті, їй пропонується переглянути відеозапис окремих ігор казкотерапії. Погляди дітей обов'язково враховуються. Між сеансами казкотерапії потрібно звертати увагу на поведінкові реакції, емоції молодших школярів.

Комбінуючи різні методи казкотерапії, можна допомагати дитині прожити багато ситуацій, з аналогами яких вона зустрінеться у дорослому житті. Серед найуживаніших прийомів казкотерапії можна виділити: читання, розповідання казок, аналіз казок, переписування або дописування казок, складання казок, постановка казок за допомогою ляльок, малювання казок, інсценування казок (дод. В).

Найважливішим завданням в роботі з дітьми є навчання правильної звуковимови, тому ігрові завдання включають в себе багато динамічних артикуляційних вправ. Виконуючи їх, дитина буде розвивати точність і координувати рух губ і язика, перемикаючись з одного артикуляційного укладу на інший. Це призначення мають гімнастика та різні мімічні вправи.

На матеріалах казок діти засвоюють математичні знання, навчаються кількісному та порядковому рахунку. Спочатку юні математики перераховують і порівнюють кількість однорідних предметів, потім рахують різнорідні предмети. Особливу увагу на уроках приділяється залученню молодших школярів до образотворчого мистецтва. Від конструювання з паличок діти переходять до малювання, розфарбування отриманого контурного малюнка. Під час художньої діяльності діти не лише малюють і розфарбовують, а й порівнюють фігури персонажів між собою за формою, кольором і величиною [49].

Бажано, щоб до кожної підгрупи входили діти, які здатні ефективно встановлювати контакти з іншими, правильно розрізняти їхні емоційні стани, а також такі, які вміють передати характер казкового героя в русі, міміці та мовленні. Такі діти можуть не лише викликати захоплення своєю власною артистичністю, а й в співпраці з дорослим надавати допомогу одноліткам, що зазнають труднощів у вираженні міміки, жестів, рухів. Вони підсвідомо передають свої комунікативні навички іншим дітям.

Рекомендуємо основні види роботи з казкою з метою забезпечення взаємозв'язку різних аспектів діяльності (навчальної, мовленнєвої, театральної-художньої, образотворчої):

1. Використання казки як метафори: казкові образи й сюжети асоціюються з життєвим досвідом дитини; ці асоціації можна обговорити.

2. Малювання за мотивами казки: вільні асоціації проявляються в малюнках, які аналізують та обговорюють.

3. Обговорення поведінки і мотивів вчинків персонажів є приводом для розмови про моральні цінності, систему оцінювання себе та навколишніх.

4. Програвання епізодів казки.

5. Використання казки як притчі-повчання; підказка варіанту вирішення ситуації на прикладі казкового сюжету.

6. Творча робота за мотивами казки (дописування, переписування, робота з казкою).

Таким чином, знайомство здобувачів освіти з казкою, різноманітні дидактичні ігри на її основі, подальше інсценування казкових сюжетів сприяє отриманню нових знань, розвитку всіх вищих психічних функцій і творчих здібностей маленького оповідача, художника, артиста.

3.2. Перебіг формувального етапу педагогічного експерименту

Для досягнення основної мети та розв'язання завдань дослідження було розроблено методику мовленнєвого розвитку здобувачів освіти молодшого шкільного віку методом казкотерапії, реалізовану в процесі експериментально-дослідницького навчання.

У пошуку нових методів і прийомів розвитку мовлення здобувачів початкової освіти незаслужено поза увагою залишається такий ефективний і перевірений часом засіб розвитку словесної творчості як казка. Адже саме казка якнайкраще активізує дитячу уяву і творчість, служить зразком зв'язної розповіді і літературної мови, джерелом образів і сюжетів. В. Сухомлинський вважав казки духовним багатством народної культури та чудодійним методом розвитку мовлення дітей [85]. За його словами – це «свіжий вітер, що роздуває вогник дитячої думки і мови». Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки

розумом, а й серцем, відкликається на події та явища навколишнього життя, висловлює ставлення до них.

Казки сприяють розвитку у дітей творчої уяви, логічного та образного мислення. Слухаючи казки, діти й самі прагнуть їх складати. В. Сухомлинський писав: «Якщо мені вдавалось домогтись, щоб дитина, в розвитку мислення якої траплялись серйозні затримки, придумала казку, пов'язуючи у своїй уяві декілька предметів навколишнього світу, – значить можна сказати з упевненістю, що дитина навчилася мислити».

Отже, великий педагог націлював увагу педагогів на використання казки як засобу розвитку творчого мовлення дітей. Казка, вводячи молодшого школяра у світ фантазії, пробуджує їх до активної діяльності: спочатку до співтворчості, а потім до творчості. Ознайомлюючись із чужими казками і створюючи свої, дитина прилучається до мистецтва, як одного з видів естетичної діяльності людей. Специфіка казки надає такому прилученню природного і доступного характеру, дає змогу навіть молодшим школярам, створювати речі, які мають певну художню цінність. Створення казок корисне заняття для дітей. Адже дитина відчуває свою єдність з художником, переживає радість, почуття творця, а це дуже цінне в мовленнєвому розвитку. Найважливіше те, що створюючи казку, дитина вільно висловлює свої думки, враження, почуття [38].

У початкових класах пропонуються такі прийоми складання казок:

- «Мікс із казок» (поєднання в одній казці героїв з різних казок та придумування їх спільних історій).
- «Казки навиворіт» (характери героїв відомої казки змінюються на протилежні).
- «Додавання у казку чарівних предметів».
- «Казка – перетворення» та інші.

Самостійне створення казок – дієвий шлях розвитку творчості й дитячого мовлення в молодшого школяра. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довкіллям,

завдяки якому відбувається соціалізація дитини. У молодшому шкільному віці закладається фундамент культури мислення, мовлення і спілкування, розвиваються комунікативні здібності, пізнавальна активність, образне творче мислення.

Зміст казки в більшості випадків спонукає дітей до активної діяльності: погратися, вирізати, наклеїти, намалювати, прикрасити, відтворити епізод казки за допомогою міміки і жестів. Активна діяльність дітей розвиває дрібну моторику руки, творчі здібності.

Завдання для мовного розвитку під час роботи із казкою

1. Працювати над звуковимовою дітей, розвивати звукову культуру їх мовлення, збагачувати словник, граматичний лад, виразне мовлення.
2. Навчати дітей побудови повних і виразних відповідей за змістом прочитаної казки.
3. Вчити характеризувати твір, удосконалювати інтонаційну виразність мовлення.
4. Стимулювати вміння вживати епітети, метафори, порівняння, синоніми, антоніми, образні вирази, приказки, прислів'я.
5. Уточнювати розуміння дітьми абстрактних, часових, просторових понять, слів з переносним значенням, фразеологічних виразів.
6. Вправляти в утворенні іменників з суфіксами, зміні дієслів за часом, заміні іменників займенниками та навпаки.
7. Розвивати у дітей мислення й уяву, емоційну чуйність, пам'ять під час відбору заміників.
8. Вчити створювати уявні образи і відбирати замітники для позначення персонажа казки, дізнаватися про казкові ситуації після заміни.
9. Розвивати вміння добирати заміну за кольором, розміром, формою, характером персонажа казки.
10. Розвивати розуміння казки на основі побудови наочної моделі.
11. Вчити використовувати замітники під час переказу не тільки всієї казки, але й окремих епізодів.

12. Виховувати вміння відрізняти казкові ситуації від реальних.

Основні напрями роботи з казкою

1. Знайомство з казкою.

2. Освоєння спеціальних засобів літературно-мовленнєвої діяльності; ознайомлення дітей із засобами художньої виразності, розвиток звукової сторони мови, словника, граматичного ладу, зв'язного мовлення.

Цей напрямок включає в себе такі види роботи:

а) виділення в літературному творі епітетів, порівнянь і їх активне використання дітьми під час опису предметів, переказу казок, творення казкових історій;

б) опис предметів із зазначенням їх наочних ознак: колір, форма, величина, матеріал; спеціальні ігри та вправи з використання синонімів і антонімів;

в) навчання дітей побудови повних і виразних відповідей на запитання за змістом прочитаного; опис малюнків, іграшок, персонажів казок за питаннями педагога; декламування віршів (багаторазові повторення);

г) ігри-драматизації за творами дитячої літератури з індивідуальними ролями, які вимагають від дітей інтонаційної та мімічної виразності.

3. Розвиток розумових здібностей, завдання на розвиток мислення та уяви:

а) формування вміння відбирати умовні замітники для позначення персонажів казки і дізнаватися різні казкові ситуації з показу на замітниках (з використанням рухових моделей і моделей серійного ряду);

б) розвиток вміння використовувати готову просторову модель (наочний план казки) під час переказування знайомої казки. Спочатку використовувати готову просторову модель, а потім вміти самостійно будувати і використовувати просторові моделі під час переказу, творенні казок;

в) розвиток здібностей до подання уявної ситуації з різноманітними деталями.

С. Дорошенко подає такі рекомендації для читання казок:

1. Зазвичай перед читанням казки проводиться підготовча бесіда (можна запитати, які казки бувають, які читали; організувати виставку казок). Перед читанням казок про тварин можна нагадати про звички тварин, показати ілюстрацію цих тварин.

2. Казку читає зазвичай вчитель, але бажано її розповідати.

3. Роботу над казкою вести як над реалістичною розповіддю, не пояснюючи, що «так у житті не буває», що це вигадка.

4. Казку можна використовувати для складання характеристик і оцінок, так як персонажі казок зазвичай є виразниками однієї-двох характерних рис, що яскраво розкриваються у їхніх вчинках.

5. Не переводити мораль казки в область людських характерів і взаємин. Дидактизм казки настільки сильний, яскравий, що діти самі роблять висновки: «Жабі – не треба хвалитися» (казка «Жаба-мандрівниця»). Якщо діти прийдуть до подібних висновків, то можна вважати, що читання казки досягло мети.

6. Специфіка фольклорної казки в тому, що вона створювалася для розповідання, тому прозові казки переказуються якомога ближче до тексту. Розповідання повинно бути виразним. Хорошим прийомом підготовки до нього є читання казки в особах. Інсценування казок допомагає висловлювати казковий характер, розвиває мову та творчі здібності у дітей.

7. Казка використовується і для навчальних робіт зі складання планів, так як вона чітко розподіляється на сцени – частини плану, заголовки легко відшуковуються в тексті казки. Учні 1-2 класів охоче малюють картинний план.

8. Зазвичай читання казки про тварин не вимагає ні якої підготовки, але іноді потрібно нагадати в бесіді про вдачі і звички тварин. Якщо читається казка про природу, близьку дітям, то використовується матеріал екскурсії, записи в календарях природи, тобто спостереження і досвід.

9. У зв'язку з читанням казки можливе виготовлення ляльок, декорацій для лялькового театру, фігурок звірів і людей для тіньового театру.

10. Варто вести елементарні спостереження над особливостями композиції казки, тому що ці спостереження підвищують свідомість сприйняття

казки дітьми. Уже в 1-2 класах діти зустрічаються з казковими прийомами триразового повтору і зауважують, що це допомагає запам'ятати казку [27].

Завдання на розвиток словесної творчості здобувачів освіти

- творчий переказ казки (від імені головного героя, заміна кінцівки);
- придумування продовження казки;
- складання казки за опорними словами;
- заміна характеру персонажів казки;
- розв'язання проблемних ситуацій та суперечностей у казці;
- самостійне придумування дітьми казок.

У роботі зі здобувачами освіти над словом, словосполученням, реченням, казкою доцільно використовувати такі завдання:

- дібрати декілька спільнокореневих слів (ліс, лісочок, лісовичок, лісник);
- скласти довге речення в грі «Від кожного по словечку»: «Колобок» – «Колобок котиться» – «Колобок котиться по доріжці» – «Колобок котиться по зеленій доріжці» і т. п.

Успішному розвитку мовлення здобувачів освіти сприяє використання різноманітних методів та прийомів у роботі з казкою:

- придумати нові назви відомих казок (наприклад, казка «Рукавичка» – «Дружня рукавичка», «Новий дім для звірів», «Як дід загубив рукавичку?»);
- введення частки «не» у зміст казки («Не ріпка виросла у діда на грядці, а ...» – «Дід виростив не велику капустину, а ...»);
- знайти слова однакові за звучанням, але різні за значенням (за'мок – замо'к);
- впізнати слово без голосних звуків і назвати їх (*Кз дрз – Коза дреза; Клбк – Колобок; Дв пвнк – два Півники*);
- назвати слова, які «образилися і втекли з казки»;
- відгадати, яка це казка, наприклад: «*Жи-бу-ді-ба-бу-у-ни-ку-ря-зне-ку-ря...*».

Казка сприяє розвитку мислення й уяви дітей. З цією метою успішно можна використовувати «чарівну паличку», тощо, яка спонукає молодших

школярів до творчості – діти творять добро, фантазують, визволяють героїв з біди.

У системі розвитку мислення і уяви доцільно застосовувати питання проблемного характеру: чому?, для чого?, яким чином?, а якщо?. Наприклад: «Чи переміг би Кіт у чоботях, якби Людоїд не перетворився в мишку?» [7].

Особливо активізує творчі здібності молодших школярів використання методичного прийому аналогії, що сприяє формуванню асоціативного мислення у для молодших школярів. Так, розглянувши книжку-розмальовку «Том і Джері», діти згадують казки, в яких героями виступають коти і миші. Прислухавши казку «Попелюшка», вони називають добрих, працьовитих, красивих героїнь з інших казок.

У психолого-педагогічній науці та практиці початкової освіти спостерігаємо актуалізацію уваги до теоретичного осмислення і практичного упровадження використання казкотерапії у сучасному освітньому просторі. Рівень зацікавлення дітей навчанням, звичайно ж, залежить від вчителя, від його вміння організувати освітній процес. Креативний педагог, розробляючи уроки, цікаві ігри, дидактичний матеріал, добираючи казки та методичні прийоми, спонукає здобувачів освіти до творчої активності.

Структура казкотерапевтичного заходу має обов'язковий ритуал «входження в казку» (налаштування), основну частину де присутні прийоми роботи із казкою, прийоми і вправи для розвитку вербальної уяви у дитини і ритуал «виходу із казки». Подібна структура створює атмосферу «казкового світу», дає направленість на роботу з метафорою.

Структура корекційно-розвивального казкотерапевтичного заняття (за Зінкевич-Євстигнєвою)

Етап	Призначення	Зміст етапу
1. Ритуал входу в казку	Налаштувати на спільну роботу. Увійти в казку.	Колективна вправа. Відбувається вправа на згуртування.

2. Повторення	Згадати те, що робили минулого разу і які висновки для себе зробили, який досвід придбали.	Ведучий задає дітям питання про те, що було минулого разу, що вони пам'ятають.
3. Розширення	Розширити уявлення дитини про щонебудь.	Ведучий розповідає або показує дітям нову казку. Запитує, чи хочуть вони цьому навчитися, спробувати, допомогти якій-небудь істоті з казки тощо.
4. Закріплення	Придбання нового досвіду, прояв нових якостей особистості дитини.	Ведучий проводить ігри, що дозволяють дітям придбати новий досвід; відбуваються символічні подорожі, перетворення й ін.
5. Інтеграція	Пов'язати новий досвід з реальним життям.	Ведучий обговорює й аналізує разом з дітьми, у яких ситуаціях їхнього життя вони можуть використовувати той досвід, що придбали сьогодні.
6. Резюмування	Узагальнити придбаний досвід, пов'язати його з уже наявним.	Ведучий підбиває підсумок заняття. Чітко проговорює послідовність того, що відбувалося на занятті, відзначає окремих дітей за їх заслуги, підкреслює значущість придбаного досвіду, проговорює конкретні ситуації реального життя, у яких діти можуть використовувати новий досвід.

Розглянемо детальніше основні прийоми роботи з казкою (за Т. Зінкевич-Євстигнєвою) [31; 32]:

1. Аналіз казок. Мета – усвідомлення, інтерпретація того, що стоїть за кожною казковою ситуацією, конструкцією сюжету, поведінкою героїв.

2. Розповідання казок. Цей прийом допомагає розвивати фантазію, уяву, здатність до децентрації.

3. Переписування казок. Переписування та дописування авторських та народних казок має сенс тоді, коли дитині не подобається сюжет, деякий розвиток подій, ситуацій у казці тощо. Це – важливий діагностичний матеріал. Переписуючи чи дописуючи казку, дитина сама вибирає найбільш відповідний для її внутрішнього стану хід подій і знаходить той варіант вирішення ситуацій, які дозволяють їй звільнитись від внутрішньої напруги – у цьому полягає психокорекційний сенс переписування казки.

4. Постановка сюжету казок за допомогою ляльок. Робота дитини з лялькою допомагає вдосконалювати та проявляти через ляльку ті емоції, які зазвичай, з певних причин не може собі дозволити проявити.

5. Складання казок. У складених казках дається не просто життєвий опис героя, а в образній формі розповідається про основні етапи становлення і розвитку особистості. Справді, іноді цікаво розпочати роботу в групі, а тоді використати доповнення кожної дитини, формуючи таким чином послідовну колективну розповідь. Також дієвим є варіант, коли вчитель сам починає розповідати казку і просить дитину її завершити, або ж дитина може розпочати розповідь, а педагог – завершити її. Ще один цікавий спосіб – придумати кілька різних кінцівок до казки, яку щойно прочитали разом.

Усі люди вміють вигадувати казки чи неймовірні історії – це аксіома. На інтуїтивному рівні наші предки розуміли, що певні речі пояснювати дітям краще за допомогою чарівних історій. Засвоївши кілька загальних принципів, можна спробувати створити казку не просту, а терапевтичну.

Розглянемо поетапний **алгоритм створення терапевтичної казки** (за Стівом Баранчаком).

I етап – визначити проблему чи ситуацію, яка потребує корекції.

Насамперед визначаємо проблему чи ситуацію, з якою необхідно попрацювати. Це можуть бути поганий сон, неуважність, агресія, жадібність, образливість тощо.

II етап – згадати, як дитина виявляє проблемну поведінку.

Визначивши проблему, необхідно з'ясувати, як саме дитина виявляє проблемну поведінку. Найхарактерніші приклади потрібно записати, щоб потім використати їх у казці.

III етап – проаналізувати можливі наслідки проблемної поведінки дитини.

Після того, як прояви проблемної поведінки з'ясовано, необхідно проаналізувати можливі наслідки такої поведінки. Наприклад, із жадібною дитиною інші діти не захочуть дружити.

IV етап – обрати казкового героя.

Обираючи казкового героя казки, потрібно дотримуватися певних вимог. Герой має бути однакової статі та віку з дитиною, для якої створюють казку, і мати схожу поведінку. Але ім'я йому треба дати інше, щоб не викликати у дитини спротив. Краще, якщо ім'я або прізвисько героя казки буде веселим і кумедним, адже гумор позитивно налаштовує дитину.

V етап – розповісти про те, яким щасливим був герой, доки не почав погано поводитися.

Тепер вже можна складати казочку. Спочатку розповідаємо про те, яким щасливим був герой, доки не почав погано поводитися. Скільки у нього було друзів, як вони до нього ставилися тощо.

VI етап – описати у казці, як герой виявляє проблемну поведінку.

У казці потрібно описати, як герой виявляє проблемну поведінку у трьох різних ситуаціях. Адже для казок властиві повтори (зазвичай герой має відгадати три загадки, виконати три завдання, подолати три перепони тощо) – так дитина краще засвоїть та запам'ятає казку. Необхідно показати, як з кожним поганим вчинком герой стає менш щасливим, щоб дитина зрозуміла до чого призводить погана поведінка.

VII етап – увести в казку персонажа на зразок мудрого вчителя.

Далі необхідно увести в казку персонажа на кшталт мудрого вчителя, поважного старця чи доброго чарівника. Він підкаже головному герою вихід з проблемної ситуації та підштовхне його до змін, навчить, як треба поводитися.

VIII етап – розповісти, як герой казки виправився і став ще щасливішим, ніж на початку історії.

У кінці розповідаємо, як герой казки усвідомив ситуацію та виправився, а отже, й змінив свою поведінку. Змальовуємо героя ще щасливішим, ніж на початку історії.

Створювати терапевтичні казки можна і за власними принципами або ж інтуїтивно. Але для досягнення бажаного результату доцільніше дотримуватися саме такого алгоритму. Наводимо зразок терапевтичної казки для подолання телевізійної та комп'ютерної залежності у дітей, розвитку мовлення (дод. Г).

Психотерапевтичну казку дитині можна просто прочитати, без обговорення. Таким чином, ми надамо їй можливість побути наодинці з собою та подумати. Навіть якщо дитина не захопилася казкою, вона все одно потрапила в частинку її душі, і через певний час поведінка дитини зміниться. Нам просто потрібно зачекати. Якщо дитина хоче, ви можете з нею обговорити казку, сформулювати «казковий урок», програти її за допомогою ляльок, малюнків, мініатюрних фігурок тощо. Словесне самовираження може мати потужний вплив на внутрішній світ дитини, тому вважаємо за доцільне все ж стимулювати дитину до певних словесних висновків, наприклад за малюнком, який він виконав під час якоїсь частини нашої роботи.

Особливої актуальності в сучасному освітньому просторі набуває саме проблема мовленнєвого розвитку молодших школярів. На наш погляд це досить складний процес, який передбачає кілька взаємопов'язаних етапів.

На першому етапі формування творчого мовленнєвого самовираження дітей в ігрових казкових ситуаціях вважаємо за доцільне: ознайомлювати дітей із текстами казок, збагачувати активний словник образними елементами, лінгвістичними та екстралінгвістичними засобами виразності. Змістовий аспект роботи містить читання та розповідання казок; бесіда за змістом прочитаного;

відтворення дій героїв казок; інсценування уривків казок; розігрування окремих епізодів казки тощо.

Наступний етап передбачає стимулювання дітей до:

- відтворення змісту казок (розповідей про героїв казок);
- ігор за змістом казок;
- використання низки творчих прийомів (словесний малюнок – опис героїв казки; вигаданий діалог із героями казок; написання листа позитивному та негативному персонажу казки; ігри-драматизації).

Зазначимо, що Річард Гарднер описує низку ігор, котрі він запропонував для покращення техніки складання розповіді, за допомогою яких можна значно урізноманітнити процес складання казки. Наприклад, під час гри з торбинки дістають іграшку чи якийсь інший предмет і складають історію про них, відштовхуючись від слова на картці з намальованим предметом [16].

Третій етап казкотерапевтичної роботи зорієнтований на активізацію творчого самовираження в різноманітних мовленнєвих ситуаціях. Незалежно від обраного прийому, вважаємо, що основним завданням педагога залишається уміння адекватно сприйняття фантазії та чарівного рішення, представленого в казці з життям дитини. Максимально ефективно реалізувати це завдання нам допомагає саме казка.

Останній етап передбачає самостійне складання дітьми творчих розповідей за казковими сюжетами, театралізовані ігри, ігри-драматизації. Цей етап вважаємо ключовим в казкотерапії, оскільки в авторських текстах дітей утілено їх переживання, проблеми, захоплення, страхи тощо. На інтуїтивному рівні діти «розкривають власну душу» за допомогою чарівних історій.

Щоб створити казку не просту, а терапевтичну, насамперед потрібно визначити проблему чи ситуацію, з якою необхідно попрацювати. Також необхідно з'ясувати, як саме дитина виявляє проблемну поведінку та записати найхарактерніші приклади, щоб потім їх використати. Справжня казка розпочинається з гарного зачину (*Жили-були; Де-не-де у якимсь царстві жив собі цар та цариця, а в них три сини, як соколи. От дійшли вже ті сини до*

зросту, – такі парубки стали, що ні задумати, ні згадати, хіба в казці сказати; Це було давно-предавно, коли кури несли телят, а вівці писанки файніші, ніж у Косові і т. ін.).

Обираючи казкового героя, потрібно дотримуватися певних вимог, а саме герой має бути однакової статі та віку з дитиною, для якої створюють казку; мати схожу поведінку, іншу ніж у дитини, щоб не викликати спротив. Ім'я або прізвисько героя казки має бути веселим і кумедним, адже гумор створює позитивну атмосферу.

Наступний крок – складання казки, де необхідно описати, як герой виявляє проблемну поведінку у трьох різних ситуаціях. Педагогу необхідно показати, як із кожним поганим вчинком герой стає менш щасливим та набуває негативних рис. На такому прикладі дитина краще зрозуміє до чого призводить погана поведінка. Далі доцільно увести в сюжет персонажа, який підкаже герою вихід із проблемної ситуації та підштовхне його до позитивних змін. Фінал казки: герой усвідомив помилки ситуації та виправився, а отже, й змінив свою поведінку, що призвело до відчуття задоволення. Наприклад, «*Неймовірні пригоди*»:

*У річці Стир жив собі Рак,
смішний повільний неборак.*

*І якось у погоду днину,
він залишив свою хатину.*

*Пустився в мандри,
Щоб знайти край радості та
доброти.*

*Іще від батька він чував,
що край цей дивний – там, де
став,
де верби похилились,
на себе в воду задивились...*

*Там їжі вдосталь, мислив
Рак,*

і гордо повз вперед, як танк.

*Так дуже довго він ходив,
собі всі клешні натрудив.*

*Вже ледве-ледве він повзе,
йому стає все зле та зле...*

*Аж ось і серце обімліло –
І в грудях Рака заніміло...*

Перед домівкою стоїть

І, гірко плачучи, мовчить

І зрозумів тоді наш Рак –

Оце по колу ходив так.

*Ледь клешні свої не зламав –
від втоми Рак на ліжку впав.*

*Не буду більше я ходити,
а в хатці смирененько сидіти!*

*І з того часу Рак удома,
у гості жде він кума Сома,
щоб все детально розказати,
свої пригоди описати.*

*Аж раптом в двері гух-гух-
гух*

- Іду я, брате, не оглух.

- Та відкривай уже скоріше!

*- А ти поведь себе тихіше,
бо я стомився дуже-дуже...*

*- Кола намотував, мій
друже?*

- А це, ти, знаєш звідкіля?

*- Розповіло одне, маля:
воно з трави спостерігало,
від сміху бульбашки пускало.*

*- Не смійся, куме, гріх тобі,
сміятись, коли друг в біді.*

*- Не буду друже! Вибачай! Ти
краще чаю наливай.*

І друзі всілися до столу,

ще й завели веселу мову,

бо біди в кожного бувають,

а з них лиш друзі виручають.

Наведений приклад фольклорного жанру спонукає дітей до побудови висловлювань, формує комунікативні вміння й навички, розширює словниковий запас, сприяє розвитку творчих здібностей школяра.

Закінчення казок оформляють за допомогою типових висловів, що слугують виразниками щастя, захищеності, благополуччя та, водночас, акцентують увагу на прихованому вигаданому змісті: *От вони живуть і хліб жують, коромислом сіно возять, оберемком водуносять; На вербі дзвінчик, нашій казці кінчик; І я там був, мед-вино пив; хоч в роті не було, а по бороді текло – тим вона в мене й побіліла*), який дає стійке відчуття психологічної захищеності, а також сприяє філософському, екзистенційному осмисленню дійсності. Зачин містить ореол таємниці та магичності.

Казки унікальні, і не лише як літературний жанр, але і як твір, який цілком зрозумілий дитині. Казки наповненні глибоким значенням, смислом. Дитина отримуватиме той чи інший сенс з однієї і тієї ж казки залежно від її інтересів та потреб у цей момент. Якщо їй надати можливість, дитина

повернеться до тієї ж самої казки, коли буде готова розширити її попередній сенс або ж замінити його новим [65].

Отже, казка здатна оптимізувати процес розвитку мовленнєво-комунікативних здібностей молодших школярів, надаючи їй почуттєвої спрямованості – через емоційну взаємодію з образами здобувачі освіти засвоюють певні знання й уявлення, виробляють конкретні судження, формулюють особистісні орієнтири.

Казки містять у собі значний освітній і виховний потенціал. Педагогічна цінність казок полягає у перемозі справедливості. Прояв радості – виховний момент. Аналіз казок збуджує дітей до формулювання оцінювальних суджень. Це важливо для розвитку мислення дітей. При розгляді казок добре ставити запитання для узагальнень і роздумів.

Працюючи над казкою, не варто випускати з поля зору вимог, які ставляться до всіх уроків читання: домогтися усвідомлення змісту тексту. Тільки в цьому випадку можливе здійснення освітньої та виховної мети уроків читання.

Структура уроків читання казок включає ознайомлення з текстом казки, пояснення незрозумілих слів і виразів, використовуються вибіркоче читання, відповіді на запитання, складання плану (малюнки і слова), різноманітні форми переказування. Зміст, мета і завдання кожного з цих етапів залежить від тексту казки. Головна увага має бути зосереджена на тому, щоб діти свідомо розуміли текст казки, чітко уявляли послідовність розгортання подій і мотиви дій персонажів (дод. Д).

У роботі над казкою широко використовуються прийоми інсценізації і драматизації. Інсценізація – це переробка будь-якого твору (у тому числі і казки) адаптованого для сцени або кіно. Під драматизацією розуміють передачу подій, розказаних у прозовому чи віршованому творі, у драматичній формі, тобто в особах. Для драматизації підходять тексти казок «Дружні звірі», «Лисичка і Журавель». У даних випадках доречно використовувати маски, деталі костюмів казкових героїв.

В процесі формувального етапу педагогічного експерименту нами були сформульовані методичні рекомендації вчителю щодо впровадження методу казкотерапії в освітній процес:

1. Перед тим, як добирати практичний матеріал, потрібно чітко визначити мету заходу, його головну тему та казковий твір, що стане основою уроку.

2. Читати або розповідати казку потрібно виразно, загострюючи увагу дитини на головній сюжетній лінії твору.

3. Під час бесіди за сюжетом казки варто заохочувати дитину до висловлювання своїх думок щодо твору, спонукати давати відповіді на запитання.

4. Для закріплення емоційного стану дитини під час уроку доречно використовувати музичний супровід, ілюстрації, репродукції, що відповідають темі заходу.

5. Як продовження роботи над казкою можна застосувати майже всі методи арт-педагогіки: можна намалювати свої враження від казки (кольоротерапія) або ілюстрацію до її сюжету; добирати мелодії, що за настроєм відображають події або характеризують героїв; виготовляти ляльок (героїв); складати продовження казки або змінювати її сюжет (фінал), проводити інсценування твору.

Практика навчання засвідчила, що запропонована методика цілком прийнятна в роботі з молодшими школярами і сприяє розвитку мовлення, комунікативних здібностей здобувачів початкової освіти Нової української школи.

3.3. Аналіз результатів експериментального дослідження

Проведена дослідницько-експериментальна робота у своїй основі передбачала перевірку ефективності методики мовленнєвого розвитку здобувачів освіти методом казкотерапії. Під час контрольного етапу

експерименту було визначено чотири рівні мовленнєвого розвитку здобувачів освіти: початковий, середній, достатній, високий.

Експеримент дав можливість простежити процес розвитку мовлення у молодших школярів методом казкотерапії з урахуванням особистісно орієнтованого, компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, текстоцентричного підходів до навчання в початковій школі.

Засобом визначення результатів експериментального навчання були діагностувальні контрольні роботи, після перевірки яких ми одержали інформацію про фактичні уміння і навички учнів і пересвідчилися у продуктивності методики мовленнєвого розвитку здобувачів освіти методом казкотерапії. Контрольні зрізові роботи (складання терапевтичної казки) проводилися як в експериментальних, так і в контрольних класах. Результати навчання за дослідною методикою в експериментальних класах порівнювалися з результатами традиційного навчання в контрольних класах. Як підсумок зробленого – вищі результати за контрольні роботи в здобувачів освіти експериментальних класів у кінці дослідницького навчання.

Передусім ми намагалися з'ясувати, чи мають молодші школярі потребу у спілкуванні, чи зацікавлені цим процесом. Узагальнені результати вмотивованості здобувачів освіти до роботи з казками як ефективним жанром художньої літератури для здійснення терапевтичних дій (читання-переказування-аналіз) за когнітивно-мовленнєвим критерієм наведено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Вмотивованість здобувачів освіти до роботи з казками
за когнітивно-мовленнєвим критерієм**

Рівень	ЕК, %	КК, %
Високий	12,2	11,3
достатній	20	15,7
середній	43,5	43
початковий	24,3	30

Як бачимо з таблиці 2.1, високий рівень вияву цього показника в контрольному класі зафіксовано у 11,3 % молодших школярів, достатній – у

15,7 %, середній – у 43 % молодших школярів, а низький – у 30 % респондентів. Щодо експериментального класу, то отримано такі дані: високий рівень спостерігається у 12,2 % молодших школярів, достатній – у 20 %, середній – у 43,5 % респондентів, а низький – у 24,3 % молодших школярів.

Для вияву рівня розвитку мовлення здобувачів освіти за мовленнєво-діяльнісним критерієм було запропоновано інсценізувати або театралізувати казки, цікавих у плані збагачення та активізації словникового запасу молодших школярів, відтворивши модель поведінки літературних персонажів, їх настрій, темперамент, емоції, думки, почуття.

Одержані результати засвідчують, що здобувачі освіти експериментальних класів добре справились із завданнями. Вони намагались передати характер казкового героя в русі, міміці та мовленні, захопити глядачів власним артистизмом.

Перевірку вміння здобувачів освіти складати казки терапевтичного змісту відповідно до креативно-мовленнєвого критерію ми здійснювали в других експериментальних і контрольних класах.

Складання казок засвідчило у здобувачів освіти такі мовленнєві вміння:

- здатність говорити та писати на задану тему, розуміти та осмислювати її межі, підпорядковувати висловлення основній думці (темі);
- добирати необхідний матеріал для висловлення, упорядковувати його, виділяти головне, відокремлюватись від другорядного;
- планувати і будувати текст у заданому жанрі казки.

Узагальнені результати складати казки терапевтичного змісту відповідно до креативно-мовленнєвого критерію здобувачів освіти експериментальних і контрольних класів представлено у вигляді таблиці (див. таблицю 2.2).

Таблиця 3.2

Порівняльний аналіз рівнів мовленнєвого розвитку здобувачів освіти за креативно-мовленнєвим критерієм

Рівні	ЕК	КК
	Відсоток від загальної вибірки	Відсоток від загальної вибірки
Високий	18 %	8 %
Достатній	37 %	30 %
Середній	41 %	45 %
Низький	4 %	17 %

Динаміку змін рівнів розвитку діалогічного та монологічного мовлення у здобувачів освіти експериментальних класів представлено в діаграмі 1 (рис. 3.1).

Діаграма 1

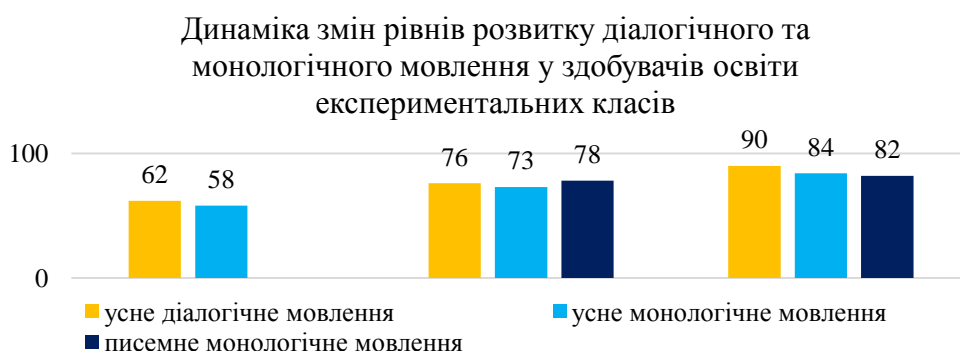

Рис. 3.1. Динаміка змін рівнів розвитку діалогічного та монологічного мовлення у здобувачів освіти експериментальних класів

Динаміку змін рівнів розвитку діалогічного та монологічного мовлення у здобувачів освіти контрольних класів представлено в діаграмі 2 (рис. 3.2).

Діаграма 2

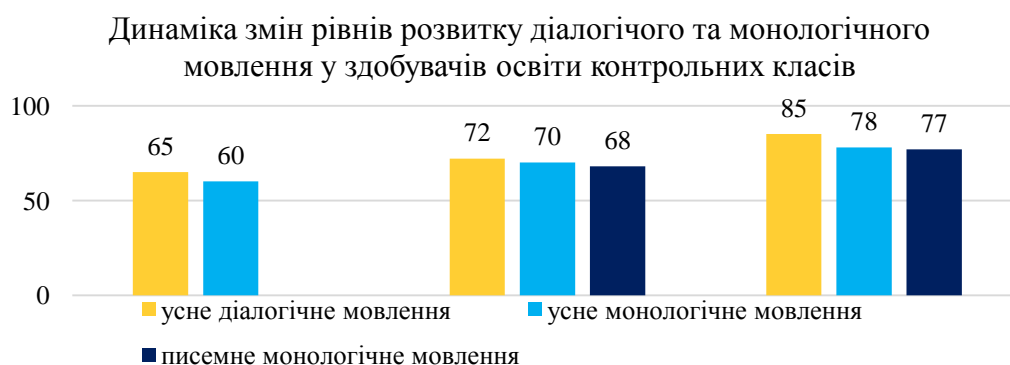

Рис. 3.2. Динаміка змін рівнів розвитку діалогічного та монологічного мовлення у здобувачів освіти контрольних класів.

Експериментально-дослідницьке навчання засвідчує: рівень мовленнєвого розвитку в експериментальних класах становить 67 %, в контрольних – 50 %, тобто рівень розвитку мовлення в експериментальних класах вищий, ніж у контрольних, на 17 %, що підтверджує ефективність запропонованої нами методики мовленнєвого розвитку здобувачів освіти методом казкотерапії та взаємозалежність інтересу до читання, начитаності молодших школярів із мовленнєвою вправністю та доцільністю здобувачів початкової освіти. Зрештою, загальновідомо, що сучасні діти читають дуже мало. Вони проводять більше часу за переглядом різноманітних телепередач, відеороликів, не завжди орієнтованих на дітей, в іграх за комп'ютером. Це є однією з причин несформованості відповідних нормативних мовленнєвих вмінь. Орім того, батьки не можуть довести своїм дітям необхідність бути начитаними, адже рівень престижності освіченості в країні на дуже низькому рівні. Саме тому, надзвичайно актуальним питанням сьогодення є розвиток мовлення здобувачів початкової освіти.

За нашими спостереженнями, у процесі експериментально-дослідницького навчання кращі здобувачі початкової освіти виявляли високу активність, слабші, хоч і припускалися помилок під час виконання мовленнєвих завдань, але в них з'явився інтерес до читання народних і авторських казок, прагнення краще знати рідну мову, бути грамотними, комунікативно-компетентними.

Отже, в результаті запровадження експериментальної методики мовленнєвого розвитку здобувачів початкової освіти методом казкотерапії відбулася позитивна динаміка рівнів мовленнєвого розвитку молодших школярів.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дипломного дослідження з проблеми розвитку мовлення та комунікативних здібностей у здобувачів початкової освіти під час вивчення казки та застосування методу казкотерапії дають підставу для таких висновків:

1. Аналіз психолого-педагогічної, законодавчої та нормативної джерельної бази засвідчив актуальність й багатоаспектність означеної проблеми та потребує її теоретичного узагальнення й практичного розв'язання. Нами здійснено теоретичне обґрунтування особливостей розвитку мовлення та комунікативних здібностей під час вивчення казок та використання методу казкотерапії у психолого-педагогічній практиці та запропоновано власне визначення терміну «казкотерапія», яке розуміється нами як такий метод, який використовує казкову форму для передачі знань про життя, розвитку творчих здібностей, удосконалення взаємодії з навколишнім світом. Окреслено принципи та функції застосування казкотерапії. Акцентовано увагу на психолого-педагогічних особливостях мовленнєвого розвитку та комунікативних здібностях здобувачів початкової освіти.

2. Аналіз науково-педагогічної та психологічної літератури дозволив зробити такий висновок: по-перше, казка впливає на психічний розвиток дитини: розвиває почуття, мислення, уяву, фантазію, сприймання, волю. По-друге, розвиває розуміння мови на слух, словник, зв'язне мовлення, формує правильну граматичну будову, виховує звукову культуру. По-третє, казка навчає, виховує і соціалізує.

3. Під час дослідження доведено, що вивчення казки та застосування методу казкотерапії, особливо з використанням елементів лялькотерапії та театральної драматизації, сприяє автоматизації звуковимови та розвитку зв'язного мовлення; розвивається слухо-мовленнєва увага та пам'ять, дитина вчиться дохідливо і правильно формулювати свої думки. Казкотерапія якнайкраще допоможе скоригувати поведінку дитини, пояснити їй основні

закони світу, прищепити правильні цінності, розвинути мовлення та розкрити творчий потенціал.

4. Вважаємо, що дотримання наступних педагогічних умов сприятиме мовленнєвому розвитку молодших школярів засобами казкотерапії: моделювання мовленнєво-ігрової казкової ситуації, створення розвивального мовного середовища у процесі використання казкотерапії, взаємозв'язок різних видів діяльності (навчальної, мовленнєвої, театральної-художньої, образотворчої).

5. У ході дослідження нами визначено критерії (когнітивно-мовленнєвий, мовленнєво-діяльнісний, креативно-мовленнєвий), які поєднують у собі низку показників. За результатами сформованості показників когнітивно-мовленнєвого, мовленнєво-діялісного та креативно-мовленнєвого критеріїв було визначено рівні розвитку мовлення молодших школярів (високий, достатній, середній, початковий). Констатувальний етап експерименту засвідчив переважно середній (54,7% в експериментальних і 57,7% – контрольних класах) та початковий (24% дітей експериментальних і 21,3% контрольних класів) рівні розвитку мовлення та комунікативних здібностей здобувачів початкової освіти.

6. Нами розкрито методика мовленнєвого розвитку та комунікативних здібностей здобувачів початкової освіти у процесі вивчення казок та з використанням методу казкотерапії, зокрема поетапну реалізацію методу казкотерапії в освітньому просторі закладу; створено алгоритм побудови терапевтичної казки.

Проведене нами дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів означеного питання та не претендує на його остаточне вирішення. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні наступності та перспективності формування мовленнєвого розвитку та комунікативних здібностей здобувачів початкової освіти в різних видах мистецької діяльності.

Отже, казка та казкотерапія як інноваційний метод навчання і виховання здобувачів початкової освіти має великі можливості у формуванні позитивної навчальної мотивації, морально-духовному, особистісно творчому розвитку молодших школярів через потужний вплив казки на їх емоційно-чуттєву сферу. Використання казкотерапії як особистісно-орієнтованого методу уможлиблює задіяти в освітньому процесі різні психологічні структури особистості: досвід знань, умінь та навичок, досвід творчої діяльності, досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеенко В. В. Играем в сказку. Воспитание и развитие личности ребенка 2-7 лет. Москва : РИПОЛ классик, 2008. 220 с.
2. Бадер В. І. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів. *Педагогіка і психологія*. 1998, №4.
3. Бахтин М. А. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1979. 424 с.
4. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
5. Богуш А. М., Березовська Л. М. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності : [монографія]. Одеса : М. П. Черкасов, 2008. 203 с.
6. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови. Київ: Вища школа, 1995.
7. Бондаренко Г. П. Про формування творчої особистості молодшого школяра засобами слова. *Початкова школа*. 1998. № 9. С. 22.
8. Буган Ю. В., Уруський В. І. Словник психолого-педагогічних термінів і понять. Тернопіль: Астон, 2001.
9. Бурчик О. В., Філь О. В. Аналіз дослідження казки в психологічному контексті. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. статей. Серія: Педагогічні науки. 2006. № 1. С. 20–26.
10. Бурчик О. В. Групова казкотерапія в особистісно-орієнтованому вихованні дітей. *Вісник Житомирського державного ун-ту ім. Івана Франка*. 2005. № 25. С. 203-205.
11. Варзацька Л. О. Активізація мовленнєвої діяльності учнів. *Початкова школа*. 1991, № 2.
12. Вачков Я. Сказкотерапия: Развитие самосознания через психологическую сказку. Москва : Ос-89. С. 144.

13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. 1728 с.
14. Вознесенська О. Особливості арт-терапії як методу. *Психолог*. 2005. № 39. С. 5-8.
15. Выготский Л. С. Избранные педагогические исследования. Москва : АПН РСФСР, 1956. 380 с.
16. Гарднер Р. Психотерапия детских проблем. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 416 с.
17. Гільбух Ю. З. Психологічні аспекти словникового розвитку молодших школярів. *Початкова школа*. 2009. № 12. С. 66-69.
18. Гнездилов А. В. Авторская сказкотерапия. Санкт-Петербург : Мова, 2002. 112 с.
19. Гребенщикова Л. Г. Основы куколотерапии. Галерея кукол. Санкт-Петербург, 2007. 80 с.
20. Давидова Т. Т. Сказка. Москва, 2003. 215 с.
21. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.). Київ, 1994. 61 с.
22. Демидчик В. Г. Казкові сюжети на уроках української мови. *Початкова школа*. 1995. № 11. С. 37-39.
23. Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України №87 від 21.02.2018 [Електронний ресурс]. /Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5a8/de2/5e1/5a8de25e1504c877583228.doc> (дата звернення: 08.02.2020).
24. Деркач О. До школи – з радістю та інтересом, або Казка на допомогу вихователю. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 4. С. 38-46.
25. Деркач О. О. Педагогіка творчості: Арт-терапія та казкотерапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу. Вінниця, ВДПУ, 2009. 88 с.

26. Дорошенко С. І. Розвиток мовлення молодших школярів. Київ : Освіта, 1987. 124 с.
27. Дорошенко С. І. Методика викладання української мови. Київ : Вища школа. 1992. С. 296.
28. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://www.mon.gov.ua/education/average> (дата звернення: 09.02.2020).
29. Защиринская О. В. Сказка в гостях у психологии. Психологические техники: сказкотерапия. Москва : Гуманит. изд. ВЛАДОС, 2003. 123 с.
30. Зимильдинова А. С. Розвиток мовлення шестирічних першокласників. *Навчання і виховання шестирічних першокласників / Упор. К. С. Прищепа.* Київ : Рад. школа, 1990.
31. Зінкевич-Євстигнеєва Т. Д. Путь волшебства. Теория и практика сказкотерапии. Санкт-Петербург : Златоуст, 1998. 352 с.
32. Зінкевич-Євстигнеєва Т. Формы и методы работы со сказками. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 140 с.
33. Зінкевич-Євстигнеєва Т. Д. Основы сказкотерапии. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 176 с.
34. Зінкевич-Євстигнеєва Т. Д. Практикум по сказкотерапии. Санкт-Петербург : Речь, 2000. 310 с.
35. Казкотерапія – новий метод виховання дітей [Електронний ресурс]. URL: <https://pogliad.ua/ru/news/chernovtsy/kazkoterapiya---noviy-metod-vihovannya-ditey-204364> (дата звернення: 04.09.2020).
36. Казкотерапія [Електронний ресурс]. URL: http://fastiv-dnz2.edukit.kiev.ua/informaciya_pro_zaklad/fahivci/storinka_muzkerivnika/kazkot_erapiya/ (дата звернення: 08.09.2020).
37. Казкотерапія як дієвий засіб розвитку психічних властивостей молодших школярів [Електронний ресурс]. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/psychology/38675/ (дата звернення: 11.09.2020).

38. Кальчук М. М. Українська мова в казках. *Початкова школа*. 1999. № 4. С. 12.
39. Кирилук О. С. Універсалії культури і семіотика дискурсу : казка та обряд. Одеса : ЦГО НАНУ, 2003. 370 с.
40. Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М. Методика викладання української мови : навч. посіб. [для студ. педінст., гуманіст. універс., пед. коледж.]. [2-ге вид., доопр. та допов.]. Тернопіль : Астон, 2008. 287 с.
41. Козак І. Особливості підготовки майбутніх вихователів ДНЗ до художньо-мовленнєвої діяльності старших дошкільників. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. викл. і студ. ін-ту пед., психол. і мистецтв, 9-11 квітня 2014 р., м. Вінниця / за ред. Г. С. Тарасенко. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. Вип. 3. С. 412-415.
42. Колеснік К. Вплив колективної творчої діяльності на розвиток мовленнєвої компетентності молодших школярів. *Наукові записки* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. викл. і студ. ін-ту пед. і психол. Вип. 8 : У 2-х частинах. Ч. 1. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2010. С. 103-105.
43. Колеснік К. Особливості організації колективної творчої діяльності у процесі мовленнєвої роботи з молодшими школярами у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Реалізація ідей В. О. Сухомлинського в практиці роботи сучасної початкової школи* : зб. матеріалів регіон. пед. читань. Вип. 5. Вінниця : ВДПУ, 2010. С. 167-169.
44. Концепція загальної середньої освіти. Київ, 2001
45. Концепція мовної освіти в Україні: проект 2011 року [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. URL: www.mon.gov.ua/gr/obg/2011/proekt_271210.doc (дата звернення: 16.09.2020).
46. Копытин А. И. Арт-терапия детей и подростков. Москва : «Когито-Центр», 2007. 197 с.
47. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.

48. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: [монографія]: у 2-х ч. Ч. 1. Концепції, проектування, технології створення. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2009. 320 с.
49. Кудзилов Д. Б., Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Психодіагностика через рисунок в казкотерапії. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 146 с.
50. Лазаренко Н. І. Розвиток принципів та форм організації навчального процесу з методики викладання української мови в початковій школі. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 10-11 листопада 2015 р.) / за ред. Г. С. Тарасенко. Вінниця : ТОВ «Нілан–ЛТД» 2015. С. 203-206.
51. Литовченко В. М. В. Сухомлинський про всебічний розвиток особистості засобами рідної мови. *Реалізація ідей В. О. Сухомлинського в практиці роботи сучасної початкової школи*: зб. матеріалів регіон. пед. читань. Вип. 9. Вінниця: ВДПУ, 2013. С. 12-15.
52. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике преподавания русского языка : [пособ. для студ. педвузов и колледжей]. Москва, 1988. 240 с.
53. Майбородюк Н. Д. Казкотерапія у розвитку ціннісно-сміслової свідомості учнів початкової школи : зб. наук. пр. 2010. Вип. 28. С. 136-141.
54. Максименко С. Д. Загальна психологія. К. : ЦУЛ, 2008. 271 с.
55. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу. *Дивослово*. 2006. № 7. С. 2-4.
56. Мелетинский Е. М. От мифа к литературе. Москва : РГГУ, 2001. 168 с.
57. Мелетинский Е. М., Неклюдов С. Ю., Новик Е. С., Сегал Д. М. Проблемы структурного описания волшебной сказки. *Труды по знаковым системам*. Т. IV. Вып. 236. Тарту, 1969. С. 86-135.

58. Методика викладання української мови : навч. посіб. / [С. І. Дорошенко, М. С. Вашуленко, О. І. Мельничайко та ін.]; під заг. ред. С. І. Дорошенка. Київ : Вища школа, 1992. 398 с.

59. Миллс Д., Кроули Р. Терапевтические метафоры для детей и «внутреннего ребенка». Москва, 1999. 92 с.

60. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 392с.

61. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2016. 392с.

62. Нассруллаева Н. Н. Влияние содержания и языковых средств народной сказки на образность и выразительность речи старшего дошкольника (на материале тадж. нар. сказок) : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ : Рад. школа, 1981. 26 с.

63. Наумчук М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі. Тернопіль : Астон, 2005. 352 с.

64. Никифоров А. И. Сказка, её бытование и носители. Москва, 1930. С. 7-55.

65. Оклендер В. Окна в мир ребенка: Руководство по детской психотерапии. Москва : Независимая фирма «Класс», 2003. 336 с.

66. Олійник І. М. Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів. Рівне, 1999.

67. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : навч.-метод. посіб. / за ред. Г. С. Тарасенко. – Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 320 с.

68. Паламар Л. М. Функціонально-комунікативний принцип формування мовної особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика виховання». Київ, 1997. 45 с.

69. Петрик О. В. Розвиток і удосконалення мовленнєвої діяльності молодших школярів. Київ, 2003.

70. Петрова Е. Ю. Проблема використання сюжетів народної чарівної казки в психокорекційній і педагогічній роботі. *Журнал практичного психолога*. 1999. № 10-11.

71. Поваляева М. А., Чебанян Г. Г. Эффективность сказкотерапии в коррекционной работе с детьми. *Коррекционная педагогика. Взаимодействие специалистов. Коллективная монография*. Под общ. ред. М. А. Поваляевой. Ростов-на-Дону : Изд. «Феникс», 2002. С. 128–131.

72. Пономарьова К. І. Увиразнення синонімами мовлення молодших школярів. *Початкова школа*. 2001. № 4. С. 23–26.

73. Потапова Т. Розвиток інтонаційної виразності мовлення. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій*: зб. мат. наук.-практ. конф. викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв / за ред. Г. С.Тарасенко. Вінниця, 2013. Вип. 2. С.183-187.

74. Присяжнюк Л. Екологічна казка у роботі зі старшими дошкільнятами. *Дошкільне виховання*. 2014. № 9. С. 20-24.

75. Пропп В. Морфология волшебной сказки. Исторические корни волшебной сказки. Москва : Просвещение, 1998. 512 с.

76. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. Москва : Лабиринт, 2000. 336 с.

77. Русское народное поэтическое творчество : хрестоматия / Под ред. С. И. Минц, Э. В. Померанцевой. Москва, 1971. 336 с.

78. Самошкіна Л. М. Казка в роботі з дитячими психологічними проблемами : навчальний посібник. Донецьк : РВВ ДНУ, 2002. 48 с.

79. Симоненко Т. Виховувати мовну культуру з дитинства. *Початкова школа*. 2000. № 8.

80. Синиця І. О. Психологія усного мовлення учнів 1–3 класів. Київ : Рад. школа, 1974. 140 с.

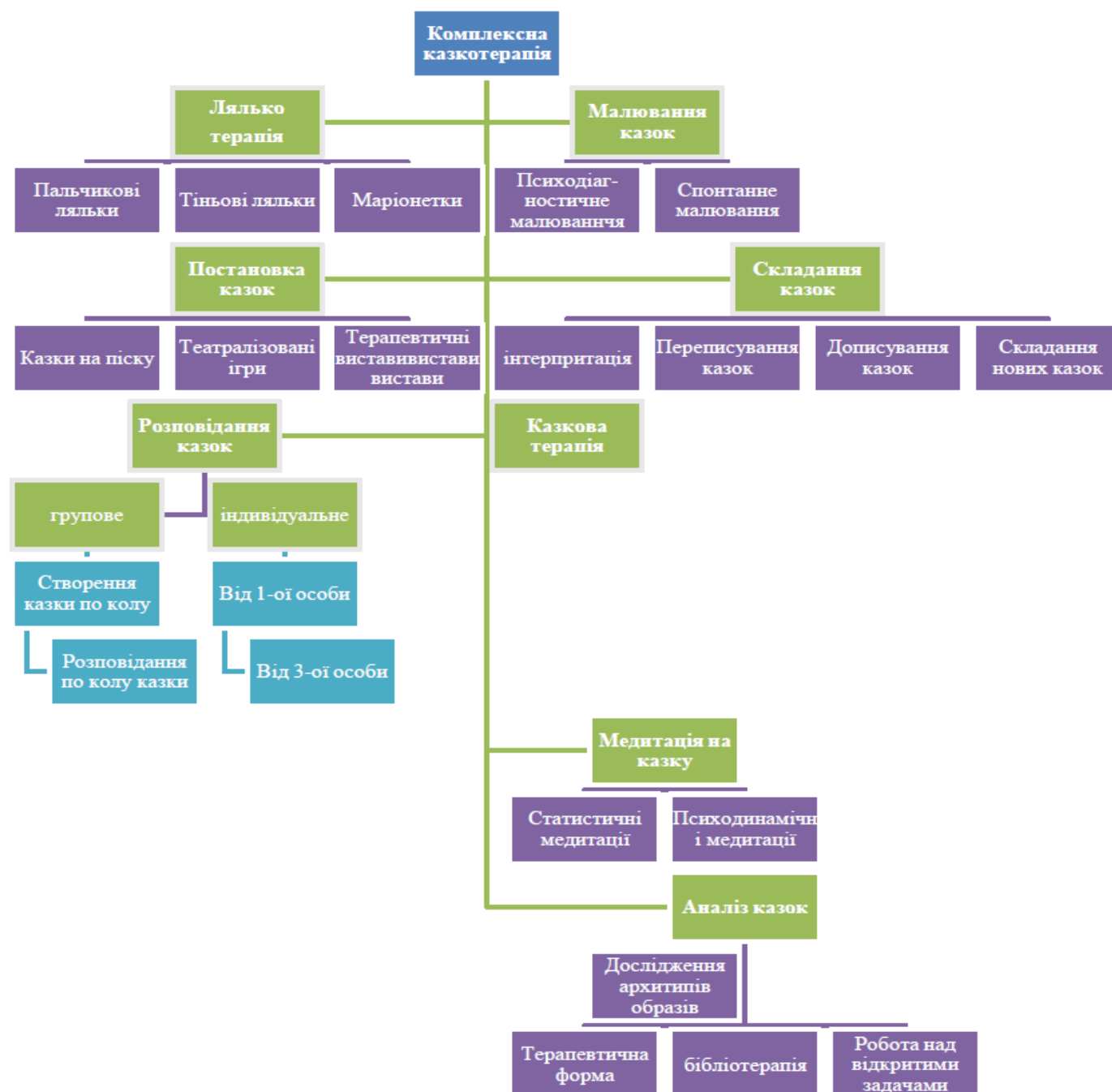
81. Скалига В. Казкове виховання : казкотерапія. *Освіта України*. 2013. № 26 (липень). С. 12.

82. Соколов Д. Сказки и сказкотерапии. Москва : Эксмо-Пресс, 2005. 224 с.
83. Стельмахович М. Г. Етнопедagogічні основи методики української мови. *Українська мова і література в школі*. 1993. № 5-6. С. 19-23.
84. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори : в 5 т. Т. 1. Київ : Рад. шк., 1977. 654 с.
85. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ, Радянська школа, 1977.
86. Федоренко Л. П. Анализ теории и практики методики обучения русскому языку : [учеб. пособ.]. Курск : Изд. КГПИ, 1994. 205 с.
87. Федоренко Л. П. Закономерности усвоения родной речи. Москва : Просвещение, 1984. 160 с.
88. Філь О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання казкотерапії у професійній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. 20 с.
89. Черняева С. А. Психотерапевтические сказки и игры. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 168 с.
90. Чуб Н. В. Азбука хоробрості : казкотерапія : [кн. для читання разом із дітьми]. Харків : Віват, 2015. 109 с.
91. Шалімова Л. Л. Казкотерапія як засіб розвитку дошкільнят. Харків : Вид-во «Ранок», 2012. 160 с.
92. Штіль С. Казкотерапія на заняттях із дітьми з особливими потребами. Дошкільний вік [Електронний ресурс]. URL: http://navigator.rv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2171:2014-09-30-15-07-56&catid=70 (дата звернення: 19.09.2020).
93. Шукшина Л. Допомога дітям з мовленнєвими проблемами. Київ : Шкільний Світ, 2012. 128 с.
94. Якименко С. І. Формування основ світогляду у дітей молодшого шкільного віку засобами казки: теорія і практика. Київ : Знання, 1999. 128 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Схема "Комплексна казкотерапія"

Додаток Б**Телефонна розмова з казковим героєм**

Мета: стимулювати дітей до спілкування, будувати діалог. Розвивати ініціативність спілкування.

Матеріал: два телефонні апарати.

Хід гри. Дітям даються різні завдання, наприклад, зателефонувати до казкового героя, запросити його в гості. Гра проводиться парами.

Опиши героя улюбленої казки

Мета: вчити дітей складати описові розповіді.

Матеріал: телепузик Називайко.

Хід гри. Називайко пропонує дітям пригадати свого улюбленого героя казки і описати, не називаючи його. Діти описують своїх героїв казок, Називайко їх називає.

Казкове лото

Мета: вчити дітей за ілюстраціями впізнавати казки, розвивати вміння складати розповіді.

Матеріал: ілюстрації та картинки за змістом казок.

Хід гри. Кожній дитині дається набір картинок з різних казок. За цими картинками пропонується скласти свою казку.

Подорож до країни казок

Мета: активізувати творчу уяву дітей, розвивати вміння використовувати отримані раніше знання для складання розповідей.

Хід гри.

Вчитель:

- Діти! До нас сьогодні завітав телепузик-Розмовляйко. Він запрошує вас разом з ним здійснити подорож до Країни казок. Давайте подивимося в минуле казкових героїв: що було раніше з тим чи тим героєм? Першим свою розповідь складе телепузик Розмовляйко.

Телепузик: "Я вам розповім про Івасика. Колись давно Івасик був красивим, синьооким, золоточубим хлопцем. У нього була чарівна паличка, з

якою він подорожував по казках. Коли було сумно, Івасик торкався паличкою і розмальовував все навкруги. Доторкнеться до трави, вона стає зеленою і соковитою, опустить паличку в море, воно вмить стає блакитним, прозорим і чистим. Дощовий, похмурий день Івасик одним поштовхом руки перетворював на сонячний та яскравий. Та трапилося лихо, зла Фея викрала у Івасика чарівну паличку, а його відправила в казку, якій дала назву «Івасик-Телесик». Вчитель пропонує дітям здійснити «прогулянку» в минуле свого казкового героя.

Казкова плутанина

Мета: активізувати творчу уяву дітей, вправляти у складанні творчих розповідей.

Хід гри. Вчитель: - Розмовляймо щойно повернувся із Казкової країни. Він бачив багато казок, зустрічався з багатьма героями. У нього все переплуталося. Допоможіть йому розплутати клубок з казкових подій.

Після того, як діти виконали завдання, телепузик пропонує самостійно придумати заплутані сюжети на основі знайомих казок.

Для складання казок слід використовувати прийом моделювання казкового сюжету. Наприклад, дітям пропонують букви, символи, за допомогою яких вони повинні скласти казку. Пізніше букви можна замінити будь-якими іншими умовними символами.

Моделюємо казку

Мета: навчити дітей за допомогою умовних картинок-символів розповідати казки.

Матеріал: умовні картинки-символи до казок «Теремок», «Ріпка».

Хід гри. Вчитель пропонує дітям за допомогою умовних картинок-символів розповісти казку, а потім придумати нові казки, варіюючи послідовність сюжетної лінії, додаючи героїв, змінюючи місце події тощо.

Кольорові казки

Мета: вправляти дітей у побудові творчих розповідей.

Хід гри. Перед початком розповіді-монологу вчитель проводить коротку бесіду: - Діти, колір дуже важливий у житті людини. Адже кожен колір і вся багатоманітність його відтінків несуть певну інформацію про довкілля. І тому назва кольору може стати джерелом казкової історії. Давайте спробуємо скласти з вами жовту казку (Для зразка читають дітям казку будь-якого автора). Після цього пропонується скласти свою розповідь.

Як ускладнення, пропонують дітям вести розповідь не під свого імені, а від імені казкового героя чи тваринки. А далі переходити до розповіді, яка супроводжувалася б невербальними (жестами, мімікою) засобами. Можна запропонувати дітям одну і ту саму подію описати з різних боків, наприклад, від особи хвалька, веселого і сумного героя тощо.

Продовження казки

Мета: формування здатності до спільної творчості, збудження творчої фантазії, тренування навичок спонтанного мовлення.

Хід гри: Група дітей повинна переповісти глядачам продовження казки, одночасно виконуючи сценічні дії (за казкою *Василя Королева-Старого: «Нові пригоди Хухи-Моховинки»*, за поезією *Ірини Жиленко «Нові пригоди буфетного гнома»*). Спочатку дошкільники розподіляють ролі (*Казкар, Хуха-Моховинка, Дерево, Хуха-Печерниця, Печера, Миша, Дівчинка, Хлопчик, Песик*). Стержень гри – мовленнєвий хід, який, як і будь-який ігровий хід, є обов'язковим для гравця. Хід передається від одного персонажа до іншого. На початках можна справді передавати один одному якийсь символічний предмет: паличку, мікрофон тощо. Гравець, що його отримав, зобов'язаний промовити речення і цим продовжити казку у якомусь сюжетному напрямку. Цією умовою забезпечується вербальний контакт.

Гру розпочинає казкар, він тримає чарівну паличку. Після своєї репліки казкар передає паличку котромусь із персонажів, той, за умовами гри, повинен продовжити розповідь від імені свого персонажа. Завдання кожного гравця – органічно вступити в діалог і продовжити розвиток сюжету.

Кожен персонаж за кожною реплікою повинен називати себе («Я – Хуха-Печерниця. Я прибігла до своєї подружки з несподіваною новиною! – Моховинко! У моїй печері з'явилися дві величезні дивні істоти і з ними третя, дуже схожа на Дядька Вовка з Далекого лісу...»). Гравець сам передає хід, кому він захоче. Наступний, кому передали хід, продовжує казку, опираючись на розповідь попередника. Кожен з учасників сам визначає мовленнєву поведінку свого персонажа. Необхідність реагування на репліки партнерів спонукає дітей до спонтанного мовлення.

Казка на новий лад

Мета: формування здатності до спільної творчості, збудження творчої фантазії, тренування навичок спонтанного мовлення.

Хід гри: Грають за правилами попередньої гри. Інший час, інший простір, новий персонаж, введений у казку, переплутані герої кількох казок. Продовження чи перенесення на сучасний ґрунт існуючої казки. Ролі виконують не лише живі персонажі, а й предмети, явища – диван, кошик тощо. У казці «Колосок» – Колосок, Піч, Криниця, Стіл, Стільці, Святкова скатертину, Кочерга, Півник і Мишенята.

Новий персонаж

Мета: збудження творчої уяви дошкільників, тренінг сприйняття рольових установок, усного непідготовленого мовлення.

Хід гри: Гра передбачає введення нового елемента у контекст знайомої казки, нового персонажа, предмета, явища. Діти фантазують, як поведуть себе герої казки у нових обставинах (*вертоліт у казці «Котигорошко», танк у казці «Кирило Кожум'яка», мобільний телефон у казці «Пан Коцький»*). Діти придумують нову версію казки і отримують від цього творчу насолоду. Учасники гри, фактично творять нове художнє полотно, стара казка потрібна, як стартова тема. Можливі й елементи лялькового театру.

Це рольова гра, у якій персонажі казки говорять від першої особи, мовлення непідготовлене. Від нових предметів у казці залежить зміна сюжету, вони можуть бути зовсім незвичні. На попередній бесіді діти

обговорюють, як би могла змінитись казка, якщо б у ній з'явився той чи інший предмет: *якби Пан Коцький приїхав до Лисички автомобілем.*

Казкова плутанина

Мета: збудження художньої уяви, фантазії, здійснення спроби компаративного зіставлення образів, сюжетів; тренінг здібностей до художнього моделювання.

Хід гри: Можливе колективне складання нової казки за правилами описаної вище гри. Необхідно «переплутати» два художні твори, скомпонувати з них один (казки, фантастичні оповідання, інші короткі жанри). Умова гри: збереження характерів персонажів (можливий інший варіант гри, де характери персонажів змінюються, але таку зміну юний автор повинен пояснити). *«Рукавичка» та «Котик і півник».*

Додаток В

Приклад фрагменту уроку з використанням казкотерапії

Тема: Що означає бути добрим?

Мета: допомогти дитині усвідомити свій внутрішній світ та особистісні цінності; розвинути самосвідомість дітей; підтримати мотивацію дітей у вивченні та усвідомленні самих себе.

Обладнання: альбоми, кольорові олівці, фломастери, індійська народна казка «Чи пам'ятають на світі добро?» (скорочений та адаптований варіант).

Хід заняття**I. Вступна частина**

1. Вчитель: всі діти люблять казки. У кожного з вас є улюблена казка. А чи знаєте ви, друзі, що казка це не просто цікава історія, а важливе послання від наших далеких предків. Це свого роду зашифровані інструкції, життєві уроки, які попередні покоління накопичували, зберігали і передавали наступним поколінням як найцінніший скарб – щоб нащадки знали, як зробити своє життя щасливим.

Давайте спробуємо з вами розшифрувати ці послання.

– Як ви думаєте, що означає бути добрим? Чи можна протистояти злу і залишатися добрим?

II. Основна частина

– Послухайте індійську народну казку “Чи пам'ятають на світі добро?” Може ви знайдете в ній відповіді на свої питання.

2. Читання (розповідання) казки «Чи пам'ятають на світі добро?» вчителем.

Чи пам'ятають на світі добро?

Дуже-дуже давно у темних густих джунглях жили тигр і тигриця і було у них троє малюків. Став тигр старіти і слабіти, відчув що скоро помре. Покликав до себе своїх дітей і оголосив їм прощальний заповіт:

– Діти мої, – сказав тигр, – пам'ятайте, що тигр – цар лісів, полює за всіма звірами, і не сміють вони йому заперечувати. Є тільки один звір, від якого я хочу вас застерегти, один він сильніший та хитріший від тигра. Звати його Людина, і перед смертю застерігаю вас: бережіться, не полюйте на нього і не убивайте його.

З цими словами старий тигр ліг на бік і помер.

Із трьох малюків двоє старших були розумні і дотримуватися поради батька: ганялися тільки за сарнами, кабанами та різними іншими звірами в лісі, а людей уникали як вогню. Але молодий був норавливим і мав свої наміри:

– Що це за істота така ця Людина? Чув я, що сили у неї не багато, та не має вона ні іклів, ні кігтів. Я одним ударом долаю і оленя і кабана, подолаю і Людину.

Не зупинили молодого тигра ні благання матері, ні братів, що застерігали його і нагадували заповіт тигра-батька. Прокинувся він на світанку і пішов шукати Людину.

Зустрівся йому на дорозі старий буйвол. Спина його була вся у смугах від старих ударів батоном. Тигр ніколи не бачив людини і запитав буйвола:

– Хто ти? Може Людина?

– Ні, я тільки старий, бідний буйвол.

– Ось як, – сказав тигр. – Тоді, може ти розкажеш мені, що це за істота така Людина, бо я хочу знайти її та вбити.

– Стережись, молодий тигр, – сказав буйвол, – це небезпечна та підступна істота. Багато років я був слугою Людини: носив важкі ноші на своїй спині і стер ними свої боки. Поки я був молодим і сильним, чоловік цинив і годував мене, а тепер, коли я став старим та слабким і не можу більше працювати на нього, він вигнав мене в ліс. Стережись, стережись Людини, не шукай її і не намагайся вбити, вона хитра і небезпечна.

Тільки розсміявся молодий тигр і пішов своєю дорогою.

Через якийсь час зустрів він старого слона, який пасся на галявині. Шкіра його була вся в зморшках та складках, очі були мутними від старості, за вухами виднілись великі рубці там, де його били по голові палицею.

– Що ти за звір? – запитав тигр. – Може людина?

– Ні, я тільки старий слон.

– Ось як? Ну, якщо ти такий старий, то може ти знаєш, що це за звір такий, Людина? Хочу знайти її, вбити та з'їсти.

– Стережись, молодий тигре, не полюй на Людину, це підступний і небезпечний звір. Поглянь на мене, я – великий і сильний, і що ж? Людина підкорила мене, навчила і зробила своїм слугою на багато років. Поки я був молодим, чоловік годував мене та доглядав. Але коли я став старим та не можу більше працювати, мене вигнали в ліс і перестали про мене піклуватися. Послухай мене, не чіпай Людину, бо потрапиш у біду.

Молодий тигр тільки розсміявся у відповідь і пішов своєю дорогою. Через якийсь час почув він, що хтось рубає дрова, підкрався ближче і побачив лісоруба. Подивився, подивився на нього і запитав його, що він за звір. Лісоруб відповів:

– Ну і невіглас же ти, тигр. Невже ти не знаєш, що я людина?

– Так, – сказав тигр, – от мені пощастило; я шукав людину, щоб вбити її і з'їсти, ти мені якраз і знадобишся.

Почув це лісоруб і розсміявся:

– Вбити і з'їсти мене? Ти напевне не знаєш, що людина дуже хитра, щоб її міг з'їсти тигр? Пішли до мене і я тобі покажу таке, що тільки людина знає і тобі корисно буде це знати.

Тигру це сподобалось, і пішли вони разом, поки не прийшли до міцного будинку, де жив чоловік.

– Що це? – запитав тигр.

– А це називається дім, – сказав чоловік. – Я покажу тобі, як ним користуватись.

Зайшов до будинку і зачинив за собою двері.

– Ось бачиш, – сказав він тигру, – які дурні тигри, порівняно з людьми. Живете ви собі в ямі у лісі, на холоді, дощі та спеці, і всієї вашої сили не вистачить, щоб збудувати дім. А я ось слабиший від тебе, а вибудував собі чудовий дім, де живу собі в своє задоволення.

– Ні, – розлютився тигр, – ти, жалюгідне, беззахисне створіння, живеш в такому будинку, а я, такий сильний, красивий, з кігтями та іклами стою зовні? Я повинен бути у будинку, а не ти. Виходь негайно і поступись мені місцем.

– Добре, – сказав чоловік, впустив тигра, а сам вийшов. Міцно зачинив будинок, взяв сокиру на плечі і пішов, залишивши тигра помирати від голоду та спраги.

Скоро тигру набридло сидіти у будинку і захотів він вийти з нього.

Як він не намагався, але нічого не виходило. Почали його мучити спрага і голод.

Пройшов деякий час, стало йому зовсім погано. Дивиться тигр у щілинку і бачить: прийшла сарна напиться до річки, що текла поблизу дому.

– Сестричко сарна, відчини двері, випусти мене, гину я.

Злякалась сарна, почувши тигра, але побачила, що він міцно закритий – заспокоїлась.

– Прикро мені чути про твою біду. Тільки я боюсь, що коли я випущу тебе, ти мене вб'єш та з'їси.

– Що ти, ні, обіцяю. Випусти мене!

Пожаліла сарна тигра, відчинила двері. Тільки тигр вискочив із дому, так і схопив сарну.

– Шкода мені тебе, сестричко, тільки я так зголоднів, що повинен тебе з'їсти.

– Але ти обіцяв, що не будеш мене їсти. А тепер, коли я врятувала тебе, ти добра не пам'ятаєш.

– Добро? Що таке добро? – сказав тигр. – Я не вірю, щоб добро пам'ятали.

– Ні? – здивувалася сарна. – Давай запитаємо трьох живих істот, яких зустрінемо, чи пам'ятають на світі добро. Якщо вони скажуть, що не пам'ятають, ти можеш вбити мене та з'їсти. Але якщо скажуть, що добро пам'ятають, ти повинен мене відпустити.

– Згода, – сказав тигр.

Пішли вони разом. Дивляться, біля дороги росте велике дерево.

– Доброго дня, дерево, – сказала сарна, – розсуди нас, будь ласка.

– У чому справа, сестро сарно? Охоче допоможу, як зможу.

– Ось яка справа, – почала сарна. Знайшла я цього тигра закритим у будинку лісоруба. Покликав він мене і попросив випустити та пообіцяв, що не з'їсть мене. Але як тільки я його випустила, він схопив мене і хотів убити та з'їсти. А коли я стала дорікати йому тим, що він добра не пам'ятає, так він сказав, що добра ніхто не пам'ятає. Ось ми і домовились з ним, що у перших трьох живих істот, які зустрінемо, ми запитаємо, чи пам'ятають на світі добро. Якщо скажуть, що не пам'ятають, то тигр може з'їсти мене, а якщо скажуть, що пам'ятають, то він повинен відпустити мене. Будь ласка, брате дерево, скажи ти нам, чи пам'ятають добро на світі?

Сумно зашелестіло гілками дерево і каже:

– Радий би допомогти тобі, сестро, але мушу відповідати по совісті, так, як сам бачив. Росту я тут при дорозі і в затінку моїх густих гілок ховаються від спеки і люди і звірі. Відпочивають, насолоджуються прохолодою... А потім що? А потім йдуть собі далі, не тільки не дякують за гостинність, але ще й ламають моє гілля, щоб підганяти ним змучену худобу... Чи це означає «пам'ятати добро»? Ні, добра на світі не пам'ятають.

Бідна сарна зовсім занепала духом, і пішли вони далі. Бачать, пасеться буйволиця і її телятко. Буйволиця їсть суху і низьку траву, а телятку залишає високу та соковиту. Підійшли вони до буйволиці, лань і каже:

– Доброго дня, тітонько буйволице. Ось ми з тигром хочемо з тобою порадитись в одній справі. І розповіла сарна про свою сумну пригоду.

Подивилась буйволиця своїми великими очима на тигра, потім на сарну і каже:

– З радістю допомогла б тобі, сестро лань, але треба казати так, як я дійсно бачила на світі. Розсуди сама: ось є у мене телятко.

Поки воно маленьке, роблю все, що можу, щоб воно було ситим та щасливим. А коли воно підросте і стане міцним та сильним, чи буде пам'ятати про свою стареньку маму? Чи пригадає те, що вона робила заради нього? Чи буде воно берегти мою старість? Ні, живу я давно і скажу: добро на світі не пам'ятають.

Зовсім знітилась сарна, почувши таку відповідь. А тигр тільки їй радіє. Залишилось запитати ще кого-небудь, щоб закінчити суперечку. Рушили вони далі. Дивляться – скаче по дорозі заєць.

Зупинили вони його та їй питають:

– Доброго дня, зайчику, – каже лань, – можеш розсудити нас з тигром, справа не довга.

– Охоче, – каже заєць, – розповідайте у чому справа.

– Ось як було діло... – і розповіла сарна зайцю, як все сталося.

– Ой, сестро, дивна це справа. Щоб розв'язати таку складну задачу, треба мені все добре взнати та зрозуміти. Подивимось, як все було: ти, сарна, була зачинена у будинку лісоруба?

– Та ні, – загарчав тигр – це я був зачинений!

– Так, так, – каже заєць, – тебе зачинила сарна?

– Зовсім ні, – заперечила сарна, – ти, здається нічого не розумієш.

Давай я тобі все добре поясню.

– Так, так, справа я бачу дуже складна, – відповів заєць, – відразу і не зрозумієш. Треба піти на те місце, де все сталося. Там ви мені все покажете і поясните.

Погодились на це тигр і сарна і пішли до будинку лісоруба.

– Ну ось тепер, – каже заєць, – ви мені все покажете і зрозуміло поясните, як було насправді. Ти де була, сестричко-сарно, коли тебе тигр помітив?

– А ось тут, – і сарна побігла до води, – я пила воду.

– А ти, дядечко тигр?

– А я був тут, всередині будинку, – сказав тигр і увійшов до будинку.

– А двері були зачинені, так?

І заєць зачинив двері на засув. Потім він пішов з сарною, а тигр залишився в будинку і загинув.

3. Аналіз казки

- Чи сподобалась вам казка?
- Як ви вважаєте, про що ця казка? Чи пам'ятають на світі добро?
- Чому старий тигр застерігав своїх тигренят не полювати на людину?
- Що можна сказати про головного героя казки?
- Чому молодий тигр не послухав свого батька?
- Які наслідки мав цей вчинок?
- Які стосунки у тигра з іншими героями казки?
- Яку стратегію стосунків він вибрав?
- Чи допомогло йому це?
- У чому полягають головні труднощі героя?
- Від кого отримує допомогу сарна?
- Чому заєць вчинив з тигром саме так?
- Чи можете ви навести приклад доброго вчинку, зробленого вами?
- Чи пам'ятаєте ви добро, яке вам роблять інші?
- На кого з персонажів цієї казки ви хотіли б бути схожими? Чому?

Висновок. Пам'ятайте, кожна казка несе в собі прихований сенс. Вона попереджає нас про наслідки руйнівних вчинків. У житті кожна подія може мати декілька варіантів розвитку, і тільки від вас залежить, який шлях ви оберете.

- Подумайте, як би міг змінитись сюжет казки, якби її герої (тигр, людина, сарна та заєць) змінили свою поведінку.

4. Малювання ілюстрацій до казки.

Завдання. Намалюйте ілюстрацію до фрагмента казки, який вразив вас найбільше.

5. Робота з приказками.

- Послухайте приказки про добро та зло різних народів. Як ви їх розумієте?

Гніву не лякайся, на ласку не кидайся (російська).

Не будь солодким – розлижуть, не будь гірким, розплюють (українська).

III. Заключна частина

1. Спільне обговорення казки у колі.

Кожна дитина ділиться враженнями від казки, висловлює свою думку відносно поведінки головних героїв, відповідає на питання вчителя (психолога). Обговорення проходить у спокійній атмосфері, без поспіху. Дуже важливо, щоб кожна дитина самостійно зробила висновки, пояснила та обгрунтувала їх.

**Зразок терапевтичної казки
для подолання телевізійної та комп'ютерної залежності у дітей
та розвитку мовлення**

Нещодавно однієї темної ночі в нашій квартирі я почув одну дивну розмову. Думаю, вас це не здивує, що в наших квартирах уночі оживають усі предмети: і меблі, і іграшки.

Так ось яку розмову мені довелося почути вночі.

Чую, хтось вихваляється:

– Як тільки мене любить Сашко! Просто обожаю. Дивиться і футбол, і «Найрозумнішого», і фільм про Гаррі Поттера, я аж стомився розважати його сьогодні. (Ви, мабуть, здогадалися, що це розмовляв телевізор).

Я навіть образився на нього трохи. Він стомився! А я не стомився з ним? Один канал не показує, другий мигає, третій – нема трансляції.

Коли чую:

– Та що там ти. Мене Сашко любить найбільше. Скільки він на мені грає! Його улюблені ігри: GTA San Andreas, Worms, Vice City – забили мені усю пам'ять. А як клацає по кнопках?! Просто жах!

Я слухав, і мені не вірилось. Невже мій комп'ютер таке може говорити про мене? Я клацаю, бо клавіши западають.

– Годі вам вихвалятися! Найбільше Сашко любить мене, – почулося з кутка, де на полиці стоїть старий телефон.

– Ха-ха-ха, – засміялись одночасно телевізор і комп'ютер.

– Тебе?! Ти вже зовсім з глузду з'їхав, старий?

– От і ні. З ким би з вас Сашко не грався, та коли подзвоню я, він усе вмить кидає і поспішає до мене, бере слухавку, а я передаю йому Голос його Мами, яка дзвонить з роботи. А чи можете ви передати Сашкові голос його мами, на який він так чекає? Мій дзвінок для нього – найдорожчий.

Наступного дня я прокинувся пізно. Мами вдома вже не було. Вона рано йде на роботу, а на столі записка: «Сніданок на столі». Снідати не хотілось. Я навіть не кинувся до комп'ютера, не увімкнув за звичкою телевізор і навіть не подзвонив зранку Антону, щоб поговорити про футбол чи нову гру. Мені так захотілося почути голос мами. Я вирішив подзвонити їй на роботу. Але я забув (це просто жах!), я забув номер телефону маминої роботи. Мені стало сумно й соромно, адже я знав напам'ять усі телевізійні канали, коди комп'ютерних ігор і раптом забувся мамин номер. Мені хотілося плакати. Я так хотів почути зараз її голос...

Я глянув на годинник і став чекати.

Приблизно о такій порі мама завжди телефонує додому і запитує, чи я поснідав, чи прийняв ліки. Я із жахом подумав: а раптом телефон не працює? Я підняв слухавку – гудок був. Я чекав... Просто сидів біля телефону і не зводив із нього очей...

І раптом – дзвінок. Я схопив слухавку. То був Мамин голос. Голос найкращої мами у світі.

А ви пам'ятаєте голос своєї мами? Чи не забули, бува, номер маминого телефону? Подзвоніть їй просто зараз – і ви почуєте найкращий голос у світі – голос Мами.

Приклад конспекту уроку роботи з казкою

Тема: Літературні казки українських авторів. Творча робота за сюжетом прочитанного твору.

Мета: Ознайомити молодших школярів із новим твором, вчити глибоко відчувати казку; удосконалювати читацькі вміння та навички здобувачів освіти; формувати вміння висловлювати свою думку, аргументувати її, аналізувати, узагальнювати; розширювати словниковий запас слів молодших школярів; розвивати мовлення, креативне мислення, увагу, пам'ять; виховувати бажання допомагати іншим, почуття товариськості, бажання пізнавати нове. Формувати комунікативну компетентність через розвиток мовлення здобувачів освіти, самоосвітню компетентність – через самостійну роботу, інформаційну – через використання комп'ютера на уроці, компетентність продуктивної творчої діяльності – через використання творчих завдань, соціальну – через роботу в малих групах. Виховувати в здобувачів освіти прагнення до добра, порядності, любов до рідної мови, країни, виховувати любов до знань.

Тип уроку: нестандартний урок «Урок – телепередача».

Обладнання: текст казки «Зайчаткова казочка» Ю. Ярмиша, картки з завданням для роботи в парах, іграшковий мікрофон, комп'ютер, написи на дошці, дидактична гра «Виклади картинки», смужки кольорового паперу, мультимедійна презентація.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

1. Створення ситуації успіху.

Встаньте, діти ви рівненько,
Посміхніться всі гарненько,
Посміхніться ви до мене,
Поверніться до гостей,
Привітайтеся – «Добрий день!»

Учні.

Ми вам раді, гості любі,

І вітаєм щиро вас.

І запрошуєм ласкаво,

На урок читання в клас.

Вчитель.

Пролунав і стих дзвінок, починаємо урок.

Працюватимем старанно, щоб почути у кінці,

Що у другім нашім класі: «Діти просто молодці!»

- Сідайте, будь ласка!

- Сьогодні я очікую, що ви, діти, будете активними, дружними, виразно читатимете, будете творчо мислити, фантазувати, вміло виконувати завдання.

Тому пропоную взяти з собою на урок:

- Працелюбність.
- Гарний настрій.
- Уважність.
- Зібраність.
- Активність.

Сьогодні у нас незвичний урок і якщо ви готові, я запрошую вас до екскурсії на телебачення і пропоную вам зіграти роль глядачів і моїх помічників.

- Згодні? (Так)

- Ну тоді ми починаємо.

Звучить музика «В гостях у казки»

II. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Мотивація діяльності.

Я вітаю вас усіх на телеканалі «2-В». В ефірі дитяча телепередача «Стежками літературних казок». Наша передача монтуватиметься у різних телестудіях. Однією з студій є «Ви запитуете – ми відповідаємо»

До нашої передачі надходять листи, у яких глядачі часто задають питання: «Чому ми ведемо передачу саме про казки?».

Давайте, мої друзі, пояснимо глядачам, чому?

Учениця 1.

Існує книг багато на землі,
Вони цікаві, мудрі та повчальні.

Та кожен з нас, дорослий чи малий,
Казки читає – дуже вони гарні.

Учениця 2.

Казка – це світ чарівний, незвичний.

Казка – це диво, сповнене краси.

Поринь у казку. Це ж бо так цікаво.

Це справді свято, радість для душі.

Учень 1.

У казці звірі свою мову мають,

Дерева розмовляють, мов живі.

Добро і правда завжди зло долають,

Тому і люблять казку всі.

- Дякую вам, мої помічники.

Казка – дивний і мудрий порадник. Це вона дає перше уявлення про добро і зло, правду і неправду, чесність, справедливість.

Вправа «Мікрофон»

- Діти, чи любите ви читати казки?
- А від якого слова утворилося слово казка? (*Від слова казати*).
- Хто такий казкар? (*Людина, яка складає казки*).
- А що може бути казковим? (*Герой, вечір, свято, подарунок, пісня*).
- А яке це казкове? (*Дуже гарне, про яке людина може тільки мріяти*).
- А що таке казка? (*Це оповідання про незвичайні, часом*

фантастичні події).

- Чим казка відрізняється від оповідання? (*В казці відбуваються події, яких не може бути в житті*).
- А які види казок ви знаєте ?
- А як розрізнити народні та авторські казки ?
- А як по-іншому називають авторські казки ?

2. Перевірка домашнього завдання

- Яку казку ви читали на сьогодні?
- Яке завдання стояло перед вами? (Поділити казку на частини і дібрати заголовки до них).
- Діти, перед тим як ми прочитаємо заголовки, пригадаймо, які події за якими відбувалися в казці. Допоможіть правильно розташувати картинки.
- Зачитайте, які заголовки ви підібрали.

3. Виконання підготовчих вправ.

Наступна студія на якій ми побуваємо – це студія « Юних дикторів».

Щоб відчутти себе справжніми дикторами, телеведучими, будемо працювати за всіма акторськими правилами. Ведучі, диктори повинні багато читати, швидко орієнтуватися у текстах, чітко і виразно промовляти слова, адже по телебаченню вас не тільки бачать, але йчують. Тож проведемо мовну розминку.

Робота над чистомовкою

Ла-ла-ла в гості казочка прийшла.

Ї-ї-ї дуже любимо її.

Ати-ати-ати будем казочки читати.

Ить-ить-ить казка розуму навчить.

(Читаю – повторюють всі, потім по рядах).

Робота з картками (розчитування)

Діти відкрийте картку № 7

Вам потрібно у даних словах замість першої риски уявляти собі букву «і», а замість другої — букву «а» і читати.

Перший раз читай повільно, другий — швидше, третій — дуже швидко.

Розчитка

1 стовпчик – з «И» повільно

2 стовпчик – з «О» швидко

3 стовпчик—з «У» повільно

4 стовпчик – з «І» швидко

III. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми і мети уроку.

Ми добре попрацювали. Далі нас чекає робота в «Інформаційній студії».

Сьогодні ми будемо читати казку, яку написав український письменник Юрій Феодосійович Ярмиш. Він народився у 1935 році у м. Дніпродзержинську.

- навчався в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка;
- Автор багатьох казок та оповідань для дітей: «Вітрисько», «Чудесні люди» та ін., перша книжка – “Вітрисько”;
- Нагороджений багатьма літературними преміями;
- З 1962 року жив і працював у Києві;
- Помер 23 жовтня 2013 року

IV. Сприймання і засвоєння матеріалу уроку

- Діти, у вас на столах є картки, одна на двох, знайдіть перше завдання. Вам потрібно в кожному рядку знайти зайві літери і з них скласти слово. Розгадайте шифр і дізнайтесь про кого буде сьогоднішня казка.

-Яке слово у вас вийшло? (Заєць).

Робота в групах

ГРА « ШИФРУВАЛЬНИК»

В В В В В З В В В В В

Л Л Л А Л Л Л Л Л

С С С С С С Є С С С

И И И И Ц И И И И

Р Р Р Ъ Р Р Р Р Р Р Р Р

ЗАЄЦЬ

- Зайчик – досить відома тварина. Пригадайте, що ви про нього знаєте?
- Так, діти. Все, що розказали про зайчика – все вірно. Хочу лише вам повідомити, що дорослий заєць досягає розмір 50 – 70 см. в довжину. Задні лапи зайців сильніше і довше передніх. Завдяки цій особливості зайці можуть бігти зі швидкістю 60 -70км за годину і долати за один стрибок відстань у 6 метрів. Заєць може бігти швидше, ніж автомобіль, що рухається в межах міста. Ось така інформація вам для поповнення ваших знань.
- Ви познайомилися з головною дійовою особою казки, а тепер – наступне завдання №2 , поставте цифри у зростаючому порядку і з'ясуйте, як називається казка.

Робота в парах

а	в	й	т	з	ч	к	а	о	а	к	з	ч	к	а	о	а
5	9	3	6	1	4	7	2	8	10	16	13	15	11	12	14	17

(«Зайчаткова казочка»)

Словникова робота «Скарбничка слів»

Перш ніж читати казку, давайте разом розберемо значення окремих слів, які зустрічатимуться вам у казці.

Шпурнув – кинув;

скривдив – образив;

віри не йме – не вірить;

нікчемний – ні на що нездатний, безсилий;

під пахву – під руку, під лапку.

майнув – блимнув; то зник, то раптово знов з'явився.

Читання вчителем казки Ю. Ярмаша «Зайчаткова казочка».

Далі ми потрапляємо в «Читацьку студію» і зараз я прочитаю вам казку, яка так і називається «Зайчаткова казочка». Ви уважно слухайте, а потім дасте відповіді на моє запитання.

- Чому Зайчик просив про допомогу?

Вчитель читає текст, потім діти відповідають на питання.

ЗАЙЧАТКОВА КАЗОЧКА

Бігло лісом сіреньке Зайчатко. Стриб-скік! Стриб-скік! Гульк, а на стежці лежить... казочка. Перегорнуло Зайчатко сторінку.

Ой, як сподобались йому малюнки! І червона морквинка, і білий кролик, і веселий їжачок. І написана казочка була великими літерами.

Тільки Зайчатко все одно читати не вміло.

Взяло воно казочку під пахву, скаче лісом і думає: «Якби мені знайти кого-небудь, хто вміє читати. Це, мабуть, дуже цікава казочка!» Тільки подумало так Зайчатко – назустріч Лисиця.

- *Добрідень, Зайчику! Що то в тебе за книжка? – питає.*
- *Це казка, тітонько Лисице! Ось які малюнки гарні! Почитайте, будь ласка, а я послухаю!*
- *Добре, Зайчику! – погодилась Лисиця. На пеньок сіла, книжку розкрила, лапою по рядках водить.*
- *Жили-були дідусь та бабуся. І булла в них курочка. Несла вона смачні яєчка, а ще смачнішою булла сама курочка...*
- *Ні, тьотю Лисице, – перебило Зайчатко. – Ви не так читаєте. Тут намальована морквинка, білий кролик і веселий їжачок.*
- *Ти бач, Зайчисько нікчемний! – образилась Лисиця. Мені, Лисиці, віри не йме! Ану тікай, покицілий!*

І книжку на землю кинула. Підняло Зайчатко книжку, далі пострибало. А на дорозі – Сірий Вовк, хазяїн того лісу.

Діти, як ви думаєте, що буде далі? Перевіримо.

- *Добрідень, дядю Вовче! – привіталось Зайчатко і книжечку простягнуло.*
- *Добрідень, косоокий! – відповідає Вовк, а сам дивується. – Навіщо мені твоя книжечка?*
- *А ви почитайте, дядю! – прохає Зайчатко. – Це, мабуть, цікава казочка.*

- Казочка? – перепитав Вовк. – Ну, гаразд, косоокий, можна й – ха-ха! – почитати...

Розкрив Вовк книжку і каже басом:

Жила-була бабуся. І було в неї сіреньке козеня. Смачне-пресмачне...

Зайчатко послухало трохи вовчу казку, а далі й зазирнуло в розкриту книжку. Зазирнуло та здива аж лапками сплеснуло:

- Дядю Вовче, ви ж читати не вмієте. У вас малюнки в книжечці догори ногами!
- У-у-у! – розсердився Вовк і шпурнув книжку далеко в куці. – Забирайся, а то з'їм. Дивись-но, читати, каже, не вмію! Всі казки – про смачних козенят.
- У-у-у!

Підхопило бідне Зайчатко свою книжечку і побігло, не бачачи перед собою дороги. З переляку очі внього ще більш перекошилися, і не помітило Зайчатко, як опинилось на руках у хлопчика, що в лісі гриби збирав.

- Заспокойся, Зайченятко, заспокойся, сіреньке! – сказав хлопчик ласкаво і погладив Зайча. – Хто скривдив тебе?
- А це що, казочка? Які малюнки цікаві! Нумо почитаємо її!

І прочитав хлопчик сіренькому Зайчаткові казочку, що була у книжці, – про білого кролика і веселого їжачка.

- А тепер, Зайчику, тобі пора до мамі, – сказав хлопчик і простягнув йому казочку.
- Рости скоріше, вступай до лісової школи і теж навчишся читати.
- Неодмінно! – сказало Зайчатко.

І в зелених куцах майнув його смішний хвостик. От і все.

Юрій Ярмиш

- Чи правильно ми передбачили продовження казки?
- Чому Зайчик просив про допомогу?
- То для чого нам потрібно вміти читати?
- Хто є ще героями казки?

- Як треба читати слова Зайця? (Привітно, схвильовано, весело).
- А як прочитаємо слова Лисиці? (Улесливо, образливо).
- Вовка? (Здивовано, сердито).
- Хлопчика? (Лагідно, заспокійливо).
- Хто, крім героїв має слова в тексті?

ФІЗКУЛЬТХВИЛИНКА

Читання казки дітьми

- А зараз прочитаємо казку вголос. Починає (Ім'я), а всі уважно слідкують.
 - Читання уривків «Ланцюжком». (Кому на стіл положу іграшку).
 - Читання «Небо-Земля»

Офтальмологічна пауза

1. Бесіда за змістом. Вибіркове читання.

- Де бігло Зайчатко?
- Що знайшло Зайчатко на стежечці?
- Що сподобалося йому в казочці?
- Кого першого зустріло Зайченятко по дорозі?
- Про кого прочитала казочку Лисиця?
- Кого наступним зустрів Зайчик?
- Про що, на думку Вовка всі казочки?
- Хто заспокоїв Зайчика?
- Про кого прочитав хлопчик?
- Молодці!
- Діти, зараз я буду зачитувати речення, а ви визначати чиї це слова: Вовка, Зайчика, Лисиці чи Хлопчика.

Наступне завдання – на екрані подано початок речення з казки – ви повинні віднайти це речення в тексті та зачитати.

1. *Взяло воно казочку під пахву, скаче лісом і думає: «Якби мені знайти кого-небудь, хто вмє читати. Це, мабуть, дуже цікава казочка!»*

2. *Зайчатко послухало трохи вовчу казку, а далі й зазирнуло в розкриту книжку.*
3. *Підхопило бідне Зайчатко свою книжечку і побігло, не бачачи перед собою дороги.*
4. *І прочитав хлопчик сіренькому Зайчаткові казочку, що була у книжці, – про білого кролика і веселого їжачка.*
5. *Рости скоріше, вступай до лісової школи і теж навчишся читати.*
Розумнички!
А нас чекає наступне завдання в парах.

Гра «Роз'єднай слова, прочитай прислів'я»

Прочитайте перше прислів'я. Друге. Третє.

Перевір себе.

Хто людей питає, той і розум має.

Потрібно учитися - завжди знадобиться.

Вчитися ніколи не пізно.

Вибери, яке прислів'я виражає головну думку казки.

(Потрібно учитися – завжди знадобиться).

Яке прислів'я може бути порадою для Лисички і Вовка?

(Вчитися ніколи не пізно).

- А зараз ми з вами потрапили до «Монтажної студії», де монтують фільми.

- Діти, у вас на столах є смужка кольорового паперу – це наша плівка, і ось такі картинки, вам потрібно в правильній послідовності, відповідно до подій казки, викласти картинки.

Давайте звіримо картинки.

А зараз швиденько приклейте кадри на плівку. Покажіть що у вас вийшло.

Молодці! Справились з завданням.

V. Підсумок уроку

- Діти, яку назву має казка, над якою ми працювали?
- Чого вона нас навчила?
- Яка це казка: авторська чи народна? Доведіть.
- Чи сподобався вам телеурок? Чим?

Домашнє завдання

Діти, ваше домашнє завдання – читати та переказувати казку за допомогою «плівки» з картинками.

Передача закінчилась.

Мабуть, друзі, ви стомились.

А тепер — відпочивать.

Та казки — не забувать.

Ефір закінчено.

Від того, діти, яка ви людина — добра чи зла, весела чи сумна — залежить, у якому світі ви житимете. Бажаю вам бачити світ цікавим, яскравим, веселим та щасливим. А інакше бути просто не може! Бажаю вам гарно навчатися і досягти успіху!